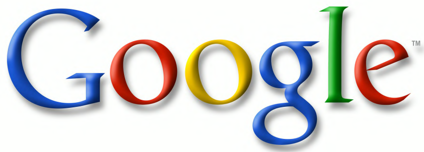

KOSUTANY

Jogtortenelmi tanulmany

1899

Hungary

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

164. XIX. KÖTET. 3. FÜZET.

JOGTÖRTÉNELMI TANULMÁNY

VERBŐCZY AZON ÁLLITÁSA FÖLÖTT, HOGY A RÉGI MAGYAR PERES-ELJÁRÁS GALLIAI EREDETŰ.

IRTA

Dr KOSUTÁNY IGNÁCZ.

Dr MÁRKUS DEZSŐ ÉS Dr VÉCSEY TAMÁS FELSZÓLALÁSAIVAL.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.
1899.

Ára 20 kr.

FOR IX
K

Verbőczy Hármas könyvének II. rész 6. czímében a következőket írja:

«Mindazáltal úgy mondják, hogy azon peres eljárást és gyakorlatot, melyet a pereskedés megkezdésében, folytatásában, tárgyalásában és eldöntésében zsinórmérték gyanánt használunk, ugyanazon Károly úrnak, elébb említett Lajos király atyjának, uralkodása alatt Gallia határairól hozták be ezen országba. Ezen eljárást a mai napig (az országos törvények csupán némi változtatásokat tettek rajta) sértetlenül mindig megtartottuk, s meg is kell azt tartani a jövőre is mindenkor.»

Verbőczy ezen most idézett szavaiban maga se állít határozottan, csak annyit mond: «úgy mondják». Ez a bizonytalan elbeszélés mégis hitelre talált a későbbi kor nem egy jogtudósánál, s még mai nap is eldöntetlen kérdés, igaz-e, hogy régi magyar perjogunk franczia eredetű vagy nem?

A *Quadripartitum* szerkesztői, midőn munkájuk I. rész 35. czímében Verbőczynek ezen helyét feldolgozták, a fent idézett állítást hallgatással mellőzik ugyan, de *Kithonich* az ő *Directio Methodicá*-jában nemcsak felvette, hanem a bizonytalan beszédet való igazság gyanánt fogadva,* még okát is adja annak, mért vették át a magyarok a Galliabeli népek pörfolyását a következőkben: «Mely pörfolyás a magyarokra nézve azért is illik leginkább, hogy amiképen ők is eleitől fogva vitézlők és hadakozók voltanak, és a pörfolyást is attól a hadakozásban és vitézlő állapotban telhetetlen nemzettől vötték, úgy nagyobb részére a törvénynek folyásiban is mintegy vitézlő állapotot akartak követni, hogy nem különben a törvény dolgában is, mint szinte a hadakban vitézlő állapotot tanulnának».

* Cap. 1. qu. 9.

Szegedy Tyrocinium-jában elfogadja és védelmezi Verbőczy és Kithonich nézeteit, de olyan módosítással, hogy az általuk említett újítás csak a perszakaszokra (terminusokra) értendő, milyenek a citatio, evocatio, levata és a többi. (P. II. tit. 6. §. 7.)

Kelemen (Historia juris Hung. privati) hét oknál fogva mond ellent Verbőczy állításának. Szerinte Verbőczy történeti adatok dolgában nem megbizható; nem is valószinű, hogy az ősi szokásaikhoz oly szívósan ragaszkodó magyarok idegen jogot fogadtak volna el; a gall peres eljárás behozatalának okmányainkban semmi nyoma sincs; Károly Róbert valószinűleg soha nem is volt Galliában; leglényegesebb perbeli kifejezéseink és műszavaink már Szt. László idejében használatban voltak stb.

Bartal György Commentar-jaiban (X. 38., XI. 22.) Verbőczy állítását bebizonyítottnak látja, mert az 1298-ik évi törvénynek a 45. czikktől kezdődő része Károly Róberttől származik, s e törvényczikkekben található fel az újítás.

Szlemenics Pál (Magyar Akad. Évkönyvek VII. 182.) Verbőczy állítását nem tartja hitelt érdemlőknek.

Wenzel Gusztáv (Magyar és erdélyi magánjog rendszere I. 85. §. 2.) Bartal véleménye alapján Verbőczynek ad igazat.

Csemegi Károly (Magyar jogászegyleti értekezések 124. sz.) Verbőczy állításának tüzetes meghatározását abban találja, hogy a hozzánk átültetett peres eljárás hazája Normandia volt. «A normann eljárás ismertető jellegét az «inquisitio communis» képezvén, ennek mindenik alkateleme Nagy Lajosnak törvényeiben tisztán és egyenesen feltalálható, kétségtelen jeléül annak, hogy a hozzánk áthozott törvény nem volt más, mint az azon időben Normandiában élő és érvényben álló törvénykezési eljárás, mely azonban akkor már nem volt tiszta norman jog hanem angol-szász elemmel vegyített keverék. A régi magyar peres eljárás fejlődésének ezzel egy nem jelentéktelen kérdése áll előttünk. Számítható-e a XIII-ik és XIV-ik században franczia földön honos jogrendszer azon tényezők közé, melyek hazai jogunk fejlődésére befolyást gyakoroltak, és ha igen, miben áll ezen befolyás, feltalálhatók-e annak nyomai régi magyar jogunkban?»

Így teszi fel a kérdést e nagynevű jogtudós.

E nagyérdekű kérdés tisztázásához kivánok a következő tanulmánynyal némikép hozzájárulni.

I.

Verbőczynek se állítása mellett, se állítása ellen jogtörténeti forrásaink nem nyilatkoznak. Nincs egyetlen egy törvényünk, királyi rendeletünk, okmányunk, vagy akármi más emlékünk, mely a franczia eljárásnak magyar földre lett áthozatalát emlegetné, vagy arra hivatkoznék, avagy arra bármi távoli vonatkozással lenne. Pedig azon jogok, melyek a mi magyar jogrendszerünkre befolyást gyakoroltak, emlékeinkben közelebbről is megjelölve találhatók. Törvényeink hivatkoznak a kánonokra, pápai constitutiókra, okleveleink majd az itáliai jogra, majd egyik vagy másik német nép vagy város jogára, emlékeinkben szláv eredetű szavak is elég gyakran fordulnak elő, jeléül azon forrásoknak, honnan régi jogrendszerünk merített. Ha tehát eljárásunk galliai eredetére vonatkozólag hiányzanak a nyomok, ebből nem egészen alaptalanul lehetne arra is következtetni, hogy e galliai eredetről szóló állítás sem felel meg a valóságnak. Mégis a művelődés elemeinek egyik néptől a másikhoz való átszivárgása végbe mehet a legnagyobb csendben, úgy, hogy csak eredmények hirdetik az idő folyásának észrevétlenül működő erejét, ennélfogva talán nem lesz felesleges munka úgy a franczia, mint a magyar perjog rendszerének szellemét tanulmányozni, hogy így megtudhassuk, hatottak-e franczia eszmék a magyar peres eljárás fejlődésére avagy nem.*

* A franczia peres eljárás történelmére vonatkozólag következő műveket használtam:

Glasson: Les sources de la procédure civile française.

Tanon: Les justices seigneuriales de Paris au moyen age.

Tanon: L'ordre du procès civil au XIV-e siècle.

Nouvelle Revue historique de droit français et étranger. 1881., 1882., 1885. évf.

Guétat: Histoire du droit francais.

Faustin Hélie: Traité de l'instruction criminelle. I.

Esmain: Histoire de l'instruction criminelle.

II.

A peres eljárás forrásai.

A franczia peres eljárás úgy a mint az a XIV. században élt, különféle ható okokból fejlődött ki. German és feudalis életviszonyok s az azokból fakadt gondolkodás annak legalsó alapja. Ez pedig nemcsak Francziaország tulajdonképeni területén belül számos külön eredetű nép szokásaiból fakadt, hanem a franczia földön kívül élt népek eszmeköréből is sokat kölcsönzött. Úgy, hogy ha ezen eljárást ismerni akarjuk, a szomszéd népek jogi műveltségét semmikép se hagyhatjuk figyelmen kívül. Így a sali frankok jogát sokkal hívebben találjuk fel Normandiában, mint a hajdani Gallia egyéb vidékein, s innen a norman jog közvetítésével az angol jog fejlődésére gyakorolt az nem kis befolyást, hogy a csatornán át ismét visszajőve, a szárazföldi Európában okozzon jelentékeny visszahatást. A XIV. században (mely bennünket Verbőczy állításánál fogva legjobban érdekel) ezen eredetében oly igen sokféle jognak összeolvadása — legalább az eljárás terén — már nevezetes haladást tett, úgy, hogy *Glasson* a franczia akadémia által koszorúzott munkájában Glanville, Bracton és Britton nyomán megállapíthatta azt a jogtörténelmi tényt, hogy *az angol és franczia peres eljárás a hűbéri korszakban nem tüntet fel érezhető különbségeket. Ezen hűbérkori peres eljárás, s annak a XIV. században érezhető fejlődése lesz tehát jelen tanulmányom alapja, nem úgy a mint az Angliában a maga tisztaságában megmaradt, hanem úgy, a mint az Francziaországban a kánonjognak és a királyi tekintélynek kettős befolyása mellett* átalakult és tovább fejlődött. Mert ha Károly Róbert királyunk idején e jog hazai jogunkra csakugyan hatott, ez nem tengerentúli, hanem szárazföldi alakjában hathatott úgy, a mint azt Verbőczy is állítja.

Ezen jog és magyar jogunk között források tekintetében van hasonlóság, de még nagyobb a különbség.

Rokontermészetű a két jogi rendszer annyiban, hogy úgy a franczia, mint a magyar a kánonjogból, tehát közös forrásból merített. Miután pedig a kánonjog úgy az egyik, mint a másik

jogra nemcsak felületesen, hanem nagy erővel és állandósággal hatott, ennek szükségképeni következménye az, hogy a két jogi rendszerben a közös anyának jellemző vonásai olyannyira felismerhetők, mint két testvérben. Mégis már e tekintetben is nagy a különbség a magyar és franczia peres eljárás közt, mert a francziára a kánonjog hasonlíthatatlanul intensivebb erővel hatott, mint a magyarra, miben a pápák avignoni tartózkodásának, a párisi egyetemnek, sőt magának a Párisban állandó székhelyhez kötött parlamentnek is jelentékeny része vala. A pápai udvar és az egyetem voltak ezen jogi műveltség góczpontjai, a magas egyházi itélőszékek, a parlament és a királyi kuria annak gyakorló terei. A római jognak új életre kelte, s ernyedetlen tanulmányozása még több erőt kölcsönzött az eszmeáramlatnak, mert még a kánonjog maga is a római jogtudósok által produkált eszmékből meritgetett. Mindez pedig azt eredményezte, hogy daczára Francziaország politikai széttagoltságának, daczára annak, hogy a magánjogban még mindig nagy különbség volt a «pays de droit écrit» és a «pays de droit coutumier» között, *peres eljárás az egész franczia földön egy és ugyanaz vala.*[1] *Gratian decretuma* és *Tankred Ordo judiciarius*-a nemcsak az egyházi, hanem a világi biróságok gyakorlatára is elhatározó hatással volt.

A magyar peres eljárást a kánonjog ilyen erősen nem érintette. Mi megtartottuk régi szokásainkat, melyen az idő, az erkölcsök, a törvények módosító befolyása érezhető ugyan, de a magyaros jelleg alapjában érintetlen s képes még magát a kánonjogot is sokban megmagyarosítani. Igaz ugyan, hogy nálunk is, mint Francziaországban, a prælatusok tulajdonképeni egyházi jurisdictiójukon kívül még széleskörű világi hatóságot is bírtak. De míg a franczia főpapság a maga itélőszékét a kánoni jog szellemében rendezte be (ott vannak az *officialisok, assessor, sigillator, receptor actorum, registrator, advocatusok, procuratorok, executor, nuncius, bedellus, apparitor*[2] stb.), addig a magyar főpapok udvara magyar módra van berendezve, a primás udvarában palatinussal, udvarbíróval, castellanussal,

[1] *Glasson* Revue. 1881., 414. l.
[2] *Guétat* i. m. 460. l.

szóval a nálunk szokásos tisztségekkel találkozunk,[1] s ez már maga is jelzi a különbséget a magyar és franczia egyházi bíróságok eljárása tekintetében. A mi papjaink is használnak egyházi büntetéseket, *interdictum*-okat,[2] s országos szokás állapítja meg az egyháziaknak úri hatóságát jobbágyaik felett, de ez büntető ügyekre csak különös kiváltságkép terjedhetett, s a feleknek mindig meg volt a joga a tisztében hanyagul eljáró bíró ellen a királynál keresni *jogorvoslatot,*[3] az *egyházi* büntetések alkalmazását pedig törvényeink tiltják,[4] s ha azok még alkalmaztattak volna, a király parancsára fel kell azok alól menteni a sujtottakat.[5] A privilegium canonis és fori mellett is *világi* vonatkozású ügyekben a papok is világi bíró előtt kötelesek perlekedni.[6] A két forum az egyházi és világinak külön illetékességét a törvények egész sorozata igyekszik épen tartani,[7] s a világi ügyek bírói megitélésétől a papságot eltiltják,[8] sőt még az egyházi javak is, melyeket Francziaországban jellemzőleg «bien du Clergé», «droits du Dieu» neveztek, Magyarországon nem szüntek meg a korona javai maradni.[9]

De ha már a kánonjog alkalmazásában, tehát ott, a hol a két jog mint két testvér hasonlít egymásra, oly nagy a különbség a kettő között, e különbség még élesebbé válik, ha a források során tovább haladunk.

A franczia peres eljárásnak további főforrása a *királyi rendelet.* Nehogy hosszadalmas legyek, csak a legnevezetesebbekre szorítkozom. Ilyen Szt. Lajosnak híres 1260-iki rendelete, mely a régi eljárásnak jelentékeny részét eltörölte, a nélkül, hogy helyébe újat alkotott volna. De csakhamar egymást érték

[1] Fejér. VII., 285.; X. 5., 109. stb.

[2] Zichy Okm. II. 38.; III. 150.

[3] Formulæ solennes 514. l.

[4] 1351: 1., 1486: 28. stb.

[5] Formulæ 369., 517. l.

[6] 1351: 1. Hazai Okmánytár. VII. 351., 335. Zichy Okm. II. 201., III. 464., 604., 640. stb.

[7] 1405: 12., 1458: 9., 1464: 17., 1492: 46., 1462: 3., 1471: 17.

[8] 1500: 33., 34.

[9] *L. Kosutány.* Az egyházi javak tulajdonjogának alanyáról. Athenæum 1897. évf.

azon rendeletek, melyek már positiv intézkedéseket is tartalmaznak. Ilyenek IV. Fülöpnek 1291., 1302., 1303., 1309., 1313., V. Fülöpnek 1316., 1317., 1320-iki rendeletei. Majd az 1344-iki a párisi parlament eljárását, az 1363., 1364-iki ugyanazt szabályozza stb. Az 1446-iki már megkisérli a peres eljárás codificatióját, melyet 1453-ban a montil-les-toursi követett, mely 125 czikkben az eljárásnak csaknem valamennyi kérdését felölelte.

Nálunk Magyarországon csak két királyi rendelet ismeretes ezen korszakból. Károlynak a Corpus jurisban olvasható kamarai rendelete és Zsigmondnak 1435-iki hadszervezési rendelete. Se egyik, se a másik nem foglalkozik a peres eljárással. De ezeken kívül sem ismerek királyi rendeletet, mely azzal foglalkoznék. A mi perjogunk forrásai közt a királyi rendelet tehát nem szerepel. És ez sokkal mélyebbreható különbség, mint talán első pillanatra látszik. E különbség ugyanis azt jelenti, hogy míg Francziaországban *létezett egy magasabb hatalom, mely a peres eljárás jogát a maga akarata szerint irányította, addig nálunk e jog országos szokásból önként fejlődött ki és a nemzeti szellem zavartalan munkáját külső beleavatkozás nem háborította.* Mert azon törvények is, melyek 1351-től egész Verbőczy Hármas könyvéig peres eljárásunknak nem egy kérdését szabályozták, maga a nemzet összességének akaratnyilvánulásai, s így ugyanazon őserőnek munkái, mely őserő a szokásjog létrejövetelében nyilvánul.

De ezen kívül még van a franczia eljárásnak olyan forrása, melylyel a magyar nem bírt: *a jogászi jog. Pierre Desfontaines, Beaumanoir, Bouteiller,* de főkép *Dubreuil* ismeretes jogi művei a nemzeti jogot nemcsak feljegyezték, hanem ez utóbbi azt fel is dolgozta tudományosan, úgy mint Verbőczy a mi szokásjogunkat. E könyv ép oly tekintélyben állott, mint nálunk a Tripartitum, valóságos codexe az a peres eljárásnak, melyhez csak a királyi szentesítés hiányzott, ebben is hasonlítván a mi Tripartitumunkhoz. A ki tudja, milyen hatással volt Verbőczy műve a magyar jog fejlődésére, az méltányolni fogja a különbséget is, melynek a XIV. század közepén már kifejlett jogászi joggal bíró franczia és az ilyennel még szükölködő magyar nemzeti jog közt szükségkép be kellett állania.

Mindezeknek végső eredménye gyanánt pedig megállapithatjuk a következőket:

Forrásaik tekintetében a franczia és magyar peres eljárás között rokonság van egy közös forrás, a kánonjog révén;

de idegen a két perjog egymástól nemcsak mert a kánonjog különböző erővel hatott nálunk, mint Francziaországban, hanem azért is, mert a franczia jog több olyan jelentékeny forrással birt, mit a magyar jog nélkülözött. Ezek a franczia jogot a maga eredetiségében nagy erővel és nagy sikerrel támadták meg, holott a mi magyar jogunk nagyobb mértékben volt képes eredeti nemzeti intézményeit, s ezekkel sajátos jellegét híven megőrízni.

III.

Birói szervezet.

A franczia birói szervezet a XIII. században két nagy ágazatra oszlott, az *egyházi* és *világi* biráskodásra.

I. Az egyházi biráskodás *püspöki megyénként* a püspök, mint «*ordinarius*» itélőszékén gyakoroltatott, de a püspök e jogával ritkán élt személyesen, többnyire helyettesei által és pedig eleinte az *archidiakonok*, utóbb a püspöki *officialisok* által. Az egyházi biró illetékessége részint a peres személyek minősége, részint a per tárgyánál fogva roppant terjedelmű volt, különösen büntető ügyekben. Halálos itéletet azonban nem hozhatott. Az egyházi biróságoknak alább és felebb rendeltetése már ki van fejlődve. A püspöktől az érsekhez, innen a pápához történik a felebbezés.

A püspök kettős czímen birt jurisdictióval, *mint hübér ur* itélte a hűbéruri területén lakók közt felmerült peres ügyeket *vidame* vagy *advocatusai* által, mint a *lelkek főpásztora* pedig itélt vallásos kérdésekben *officialisai* által.

II. A világi biráskodás *hűbéri, királyi* és *városi* biráskodás.

1. **A hűbéri biráskodás** a világi biráskodás alapja, mert a királyi is eleinte merőben hűbéri biráskodás volt, s ebből fejlődött ki lassan annak különös természete. A hűbéri biráskodás–

ban ismét két minőség létezett e korban: a *magas itélőszék* — haute justice — és a *közönséges itélőszék* — basse justice. — Magas itélőszékkel eleinte csak a nagy hűbérurak birtak, utóbb minden baronia megszerezte azt. A két birói minőség polgári peres ügyekben nem okozott olyan érezhető különbséget, mint a büntető biróság gyakorlásában. Sulyosabb büntettekben eljárni, sulyosabb büntetéseket kiszabni csak a magas itélőszékeken lehetett.

A hübéri itélőszéknek elnöke a hűbér ur; itélő birák a perben álló féllel egyenlő hűbéri állású vazallok, kiket a hűbérur akkor és oda rendelhetett itélni, amikor és ahova tetszett.[1] Valamennyi hűbéri biróság állandó helyhez nem kötött vándorbiróság volt. Jobbágyai felett (vilain, roturier, homme de pœste) a hűbérur prevôst — bailli-nak nevezett tisztjei által egész önkényesen itél.[2]

2. **A királyi biráskodás** kezdetben a *«király»*-nak nevezett hűbérur hűbéri biráskodása volt azon udvari gyülekezeteken, melyeket eleinte a király is ott és akkor tartott, amikor és ahol akarta. De a XIII. század második felében már kezd azok tartása körül rend kibontakozni. (1277-ben szabályozva) Fülöp 1302-ben évenkint két ülést rendel, de tartottak hármat is valamely ünnep oktáváján, minők voltak Gyertyaszentelő, Pünköst, Mindenszentek, vagy Karácsony. Az «Olim» nevű regestrum és a XII. és XIII. század irói ezen gyülekezeteket következetesen *«parlament»*-nek nevezik, s miután azok Párizsban állandó helyhez lettek kötve, a parlament elnevezés is állandósult. 1302-ben a párizsi mintájára Toulouse-ban is szervezett a király parlamentet, a roueni (Normandia) dijoni, troyesi (Champagne), nyomban követték ezen vidékeknek a királyság alatti egyesítését, emezeket pedig a bretagne-i trévoux-i és aixi. Így keletkeztek a vidéki parlamentek. Ezen itélőszék itélte a királynak közvetlenül alávetett hűbérurak peres ügyeit, s miután felebbvételi

[1] *Beaumanoir* szerint az ülnökök száma az elnökön kívül 2—4 az ügy fontossága szerint. *Pierre de Fontaine* legalább négyet az *Établissements de saint Louis* legalább hármat, a *jeruzsalemi assises* legalább 12-őt kivánnak, de a maximum sehol sincs megállapítva.

[2] «Entre toi, vilain, et ton seigneur, il n'y a pas de juge, fors Dieu», mondotta a kegyetlen formula.

forummá lett, hova nemcsak az alsóbb királyi bíróságok, hanem adott esetekben még a független hűbéri itélőszékektől is lehetett felebbezni, a parlament a királyi hatalomnak nagyerejű emeltyűjévé lett. Tagjait a király esetről-esetre nevezte ki. Ezen birói testületen kívül a király még egyes tisztjei által is gyakorolta birói hatalmát. Ilyenek voltak:

A) A *prévôst* nevű tisztség igen korán előfordul a király hűbéri uradalmaiban (prepositi in potestatibus nostris). 1202-ben számuk már 49-et tett ki. Közigazgatási és birói hatalmat gyakoroltak.

B) A *bailli.* A király magántulajdonul birt uradalmai négy provinciára oszlottak, mindeniknek élén egy *bailli* állott nagy politikai és birói hatalommal. Mivel pedig a bailli nevet épugy mint nálunk a «comes»-t mindenkire széltében alkalmazták, a ki csak valami tisztséget viselt, a királynak ezen főtisztjeit megkülönböztetésül *grands baillis* név illette meg.

C) **Sénéchal** volt a neve azon elnöknek, ki a királyt vagy a nagy hűbérurakat helyettesítette kuriájuk gyülekezetein, ha ők maguk nem elnököltek volna személyesen azokon.

Ilyen sénéchalsággal majd egy püspököt, majd egy más nagy hűbérurat, királyi herczeget, vagy a királynak valami udvari előkelőségét tisztelték meg. A sénéchalok tehát eleinte csak esetről-esetre delegált hatósággal birtak. Az albingensek elleni háború roppant kiterjedésű birtokokhoz juttatta a királyt, s Augustus Fülöp állandósította e tisztséget, s utóbb *baillage* és *sénéchaussée* csak névben különböztek egymástól.

3. **A városi biráskodás.** A délvidéki városok *consul*-jai az északiak *prévôst*-i «boni homines» «probi homines» «scabini» «échevins» nevű birótársaikkal teljesen független birói hatalmat gyakoroltak minden városi lakó és a város határán belül felmerült minden ügy felett, még idegen város polgárával szemben is.

Ilyen jogszolgáltató közegei vannak Francziaországnak.

Magyarországon szintén vannak *egyházi* és *világi* biróságok, s ez utóbbiak közt ott látjuk a *királyi biróságokat, városi biróságokat* és a *földesuri hatóságot.* De közelebbről tekintve a két ország hasonló elnevezésű birói hatóságai közt nagy a különbség. Az egyházi biróságok *csak lelkiügyekben* s az illeté-

kességük körébe vont világi ügyekben ragaszkodnak a kánoni eljárás szabályaihoz, különben pedig a magyar *főpapokat sem illette több az uri hatóságnál* (különös kiváltsággal a pallosjogot beleértve), minővel a világi nemesek és főnemesek is birtak jobbágynépeik fölött. De ezen *magyar urihatóság* és a franczia *hűbéruri hatóság közt lényeges a különbség.* Francziaországban *a birói hatalom és a seigneur-ség nem egy forrásból fakadtak,* s az eredeti különbség sokáig fenn is állott a kettő között, s azon jogi elvben nyert kifejezést: «*fief et justice n' ont rien de commun*». A jurisdictio a földtulajdonból, a seigneurség pedig a hajdani főnökségből eredett, s csak addig tartoztak együvé, míg a seigneurök a maguk területét tulajdonul birták. Később azonban területük egy-egy részét alhűbérbe adták, vagy más egyéb módon elidegenítették. Midőn pedig ezzel csak a *dominium utile* szállott másra, de nem a *dominium directum*, melyet a hűbérurak maguknak tartottak meg, ezzel megindult *az igazságszolgáltatás jogának a hűbéruri jogtól való elválása, mely ezentul különálló és független joggá lett.* A hűbéruri jog pedig sokkal terjedelmesebb volt, mint a magyar uri hatóság. A hűbérur souverainitása tulterjedt azon területen, melyet ő magántulajdonul birt egész a hűbéri terület határáig. Minden földbirtokra kiterjedt az, mi e területen belül feküdt, minden személyre, ki e határokon belül tartózkodott. Ezen fő hűbéruri jog pedig nem a földtulajdon erejénél, hanem a suzerainitás jogánál fogva illette meg a seigneurt. *A seigneur birói hatalmához tehát a tulajdonon kívül még egy másik elem is járult: a hűbéruri hatalom czímén, s ebben áll a lényeges különbség, mert a magyar földesuri hatóság egyedül a nemesi birtokon alapul, és seigneuri hatalom magyar földön nem létezik.* A seigneuri igazságszolgáltatásnak «magas» és «közönséges» itélőszékekre való felosztása is ismeretlen Magyarországon, habár itt is nem minden nemes birta a «jus gladii»-t.

Még jobban kiélesedik a különbség, ha figyelembe veszszük, hogy a seigneur az elnöklést delegatio utján saját bailli, prevôst, lieutenant nevű helyetteseire ruházta át, s nem tartotta meg maga számára csak a *jogot* a tiszteket kinevezni vagy visszahívni, a tiszteletet élvezni, a hasznot, mi a büntetésekből, birságokból, vagyonkobzásból, az elhagyott javakból, és irodai

birákat ismer, s ilyen kettő volt *a megyei* biróiszék és az *esetről*-esetre szabadon választott birák vagy békéltetők (arbitri, mediatores, boni viri).

A megyei birákat a nemes maga választotta saját nemes társai közül, a nádori itélőszékek (generale judicium) birói ülnökei is megyebeli nemesek voltak (s bár a főispán, mint a franczia seigneur, helyettest tartott, de az aranybulla 5-ik czikke biztosította a nemest, hogy a főispánnak udvarbirája és helyettese a nemes fölött ne biráskodjék, csak a vár népei felett, s midőn az udvarbiróságból később az alispánság fejlődött ki, mely a maga hatóságát már a nemes fölött is gyakorolta, az 1290:4. czikkben megigéri a király, hogy nem fogja tűrni, hogy a főispán e tisztségre nem nemest alkalmazzon. E megyei biróságot az 1290:16. és 17. t.-cz. rendeléséné1 fogva a nádor se mellőzheti, ha a megye területén birói széket tart.) *A megyei biróságban egy olyan szabad* institutiót birt Magyarország, milyent Francziaországban hiába keresünk, mert a hűbéri kuriák és a megyegyűlés közt átláthatlan űr tátong. A franczia hűbérurnak, vagy baillinak a kuriába gyülekezettek egyszerű *berendeltjei*. A vazallok tartoztak hűbéruruknak szolgálni *«in curte aut in campo»*, a kuriatartás tehát ép olyan szegődött szolgálat, mint a fegyveres szolgálat. A megyegyűlés és az ottani biráskodás ellenben a nemes közönségnek gyülekezete, közügyeknek intézése és a megyei nemesi jogok és az önkormányzat gyakorlása végett. E kettő közt az ellentét kiegyenlíthetlen.

A választott birák intézménye, mely nálunk ősrégi idők óta megvolt s a XIV. századot is messze tulérte, Francziaországban lehetetlen lett volna. Ott minden vazall *tartozott* hűbérura előtt perlekedni, mert ez a hűbérurnak joga. A hűbérur ellenben nem ismer el birót maga fölött, mert ő fegyverrel érvényesíti a maga jogait (guerre privée, guerroyer). De nálunk a szabad feleknek ősi joguk, hogy maguk válaszszák békéltetőiket, s ez a módja a peres ügyek elintézésének annyira vérébe megy a nemzetnek, hogy a királyi és más rendes birák eleinte maguk se egyebek mint békéltetők, utóbb is és a XIV. század letünte után is (1351:9., 10.; 1386:5., 55.; 1492:68., 64.; 1498:27.) a rendes biró csak akkor jár el, ha a békéltetés nem sikerül, ő pedig a békülést nem akadályozhatja (1351:24.). Békü-

lésnek végül a rendes biró előtt is bármikor helyt ad a magyar felfogás.

A franczia és magyar rendszer két külön eszmei alapon áll, melyek egymással homlokegyenest ellenkeznek.

A biráskodást ugyanis gyakorolhatják vagy *szabad polgárok*, tehát a nemzet maga, vagy a *fejedelem által választott*, általa fizetett és kiváltságolt *egyének*. Első esetben a birák a *polgárok összeségét*, második esetben a *fejedelem* vagy az állam *tekintélyét* fogják képviselni. A birói itélet tehát vagy a néptől, vagy azon egyénektől származik, kiket a kormányhatalom kirendelt. Felesleges volna e kérdésnek a közszabadság tekintetében való nagy fontosságát itt bővebben fejtegetni. Minden ép szem látja a két rendszer között tátongó nagy ellentétet, mely valóban nem esetleges, hanem két nép alkotmányának legbenső lényegéig hatoló.

A franczia biró hatósági biró — a magyar biró népbiró. A népbirói karakter leghatározottabban és félre nem ismerhető módon nyilatkozik a magyar választott birákban a megyei biráskodásban és a városi biráskodásban. De felismerhető az a királyi biráskodásban is. Mert maga e biráskodásnak kutfeje: a király is hatalmát a nemzettől nyeri a királylyá választás és koronázás által, és mert az általa kirendelt birák is nemcsak ezáltal közvetve népbirák, hanem biró hatalmukat a nemesek közül vett birótársakkal gyakorolták. A nyomozásnál eljárt káptalani, conventi és más hatósági személyek pedig csak az előleges nyomozást végzik, de nem itélnek, s még ilyen minőségükben sem mint magánmeghatalmazottak, hanem mint országos megbizott járnak el.

* * *

Mindezeket röviden összefoglalva azon eredményre jutunk, hogy *a magyar és a franczia birósági szervezet közt nagy az különbség, sőt az elvi ellentét.*

Francziaországban a biráskodás jogának alapja a hűbérhatalom, mi Magyarországon nem létezett.

Ott vannak magas és közönséges itélőszékek, itt nincsenek.

Ott létezik egy állandó testület, mint legfőbb itélőszék, itt ilyen testület nem létezik.

Ott a hivatali birák — itt a népbirák rendszere él.

Ott királyi tisztek magánhatalom gyanánt gyakorolják a biráskodást — itt országos hatóságok közjogi alapon biráskodnak.

Ott a biráskodás joga egyszerű jövedelmi forrás, itt a nemzet által közvetlenül gyakorolt, vagy tőle eredő jog.

Ott a perbeli jogorvoslást kötelesség ott keresni, hol a biráskodás mint magánjog azt követeli — itt választott birák léteznek, s a peres feleknek a perelintézés módjának megválasztása szabadságukban áll.

Mindezekből következik, hogy mi sem kedvez azon feltevésnek, miszerint a magyar birói szervezetre a XIV. század folyamán, vagy az azt követő században a franczia birói szervezet hatást gyakorolt volna, még kevésbbé állítható, hogy a magyar bíróság szervezet franczia eredetű.

IV.

A peres eljárás alapelvei.

Szükséges most már, hogy a magyar és franczia peres eljárást *magát* hasonlítsuk össze, mit az anyag nagy terjedelme és ezen egyszerű tanulmány keretére való tekintettel *csak fontosabb mozzanataiban* kivánok megkisérteni, a részleteket nem érintvén; de *az eljárásnak alapelveit annál nagyobb figyelemre méltatván.*

Minden peres eljárásnak az a czélja, hogy a jog mindenféle erőszakos sértés ellen védelmet nyerjen, s a peres felek között felmerült viszálkodás közepette a jog törvényes rend szerint érvényre jusson.

A jogot megvédeni: hivatása az emberiségnek, mert jog hiányában lehetetlen az embereknek társadalmi életet élni, ennek hiányában pedig az emberiség magasabb czéljait el nem érheti. Következik mindezekből, hogy a jogi rend védelme *közügy,* melynek szabályozása a legszorosabb összefüggésben van egy nép szerves életéből támadó hatalomnak nyilvánulásával, vagyis az *alkotmánynyal.* Két nép alkotmányában mutatkozó

rokonság, vagy különbség *a két nép igazságszolgáltatásában is* szükségkép nyilatkozik s ott azonos, vagy különböző intézményeket fog létrehozni.

A XIV. századbeli franczia és magyar alkotmányt egymással összehasonlítva a kettő közt sok hasonlóságot, de még több különbséget találunk. *Rokon* a két alkotmány egymással, mert úgy a magyar, mint a franczia társadalom a közgazdasági műveltségnek ugyanazon fokán áll. Földbirtok és fegyverviselés az ember megélhetésének két főforrása; a földnek birtokviszonyain és a fegyveres szolgálatnak szervezetén alapul itt is, ott is az egyénnek nemcsak vagyoni és társadalmi állapota, hanem jogi képessége, és így jogi védelme is.

De ezen rokonság, mely a jogi rend legalsó alapjait képező emberi életviszonyokban mutatkozik, már nagy és lényeges *különbségekre* vezetett *az életviszonyok továbbfejlődésében.* A földbirtok eredete és a fegyverviselés szervezkedése más Francziaországban és más hazánkban. E különbség, melyet itt részletesebben ki nem fejthetek,[1] szükségkép fejlesztette ki Francziaországban a *hűbériséget,* hazánkban *a nemesi birtokot és a nemesi rendet.* A hűbériség a társadalmat a *magánhatalom* alapjain rendezte s ezzel homlokegyenest ellenkezik a *magyar társadalomnak közjogi alapokon nyugvó természete.* E nagy különbségből kifolyólag a magyar peres eljárásnak is szükségkép és lényegesen kellett különbözni a franczia peres eljárástól.

Francziaországban a peres eljárás *fő czélja* áldozatul esett a magánhatalmi felfogásnak és jövedelemforrásává vált. A magyar bíró szintén jelentékeny jövedelmet húzott a biráskodásból a birságok és vagyoni büntetések czimén, melyek a bírót illették. Mégis nagy a különbség a kettő közt. *A birság ugyanis a törvény által engedett és szabályozott jövedelem,*[2] *mely a bíró működését nem fosztotta meg közhatalmi jellegétől.* Az 1435: 1. minden bírót esküre kötelez, s az eskü-minta, melyet az 1486: 75. előír, mindenkit meggyőzhet arról, hogy a bírói tiszt *közhatósági functio.* A bíró hatalmát *nem önmagától bírja,* hanem azt mint az állam által reá ruházott jogot az állam nevében gyako-

[1] Bővebben foglalkozom e tárgygyal Magyar Jogtörténelmemben.
[2] 1351: 10.; 1435: 3., 7.; 1498: 5.; 1464: 14.; 1492: 66.

rolja, ezért van törvénybe iktatva a *bírói felelősség,* mely egész addig fokozódik, hogy a bíró esetleg életével lakol (1435 : 14., 1471 : 14., 1498 : 4.), ezért áll ő a *törvény különös védelme alatt,* s az ő bántalmazása az 1464 : 19., 1492 : 70. és 79. tcz. értelmében «nota infidelitatis»-t von maga után. A bírósági eljárást *még maga a király se* akadályozhatja (1471 : 12.). De viszont a bíró is tartozik hatalmát *személyesen* gyakorolni, mert azt senkire át nem ruházhatja (1492 : 10.) és még, hogy *látszata se legyen annak, mintha a bírói hatalom magántulajdon volna,* a bírónak tiltva van otthon itélni, köteles azt nyilvános helyen otthonán kívül cselekedni. (1486 : 20., 1492 : 69.)

Ez már magában véve is oly nagy ellentét a két jogi rendszer között, mely a viszonyok természetében rejlő erőnél fogva az eljárás további fejlődésében is ellentétes eredményekre vezetett itt és ott.

Szóbeliség, irásbeliség, nyilvános és titkos eljárás.

Minden peres eljárásnak legmélyebbre ható kérdései közé tartozik a *szóbeliség* vagy *irásbeliség,* az eljárás *nyilvánossága* vagy *titkos* vitele. A szerint, a mint egy rendszer ezen elvek közül valamelyiket elfogadja, ahhoz képest kell az eljárás egész vonalán berendezkednie. Ha tehát a magyar peres eljárásra a franczia eljárás a XIV. században befolyással volt, vagy mi több, XIV. századbeli eljárásunk egyenesen franczia eredetű, akkor ezen alapvető elvek tekintetében vagy *azonosságot,* vagy *legalább is hasonlóságot kell* a kettő közt találnunk. Állítsuk tehát egymás mellé a két eljárást a bennük élő és nyilvánuló elvek szempontjából.

«*En cort laïe on ne plède pas par escrit.*» «Világi bíróság előtt irásbeli eljárásnak nincs helye», mond *Beaumanoir.*[1] Így volt ez a Merovingiek, a Karlovingiek alatt mindig, egész fel a XIII. századig. Kereset és vádemelés, a védelem tényei, tanúvallomások kivétele, bizonyítás, minden szóbelileg történt. A hűbéri szokások s az akkori idők műveltségének alacsony

* Coutumes de Beauvoisis chap. VI. 15.

foka mellett irásbeliségre még gondolni se lehetett máshol, mint az egyházi itélőszékben. *Így volt ez nálunk Magyarországon is.* A hasonlóság tehát a két eljárás közt teljes egészen a *XIII. századig.* Itt azonban a kettő *már kezd eltérni* egymástól, mert *a franczia eljárásba mindig jobban behatol az irásbeliség, s utóbb teljes győzelemre is jut.* A déli tartományokban korábban ment ez végbe, mint az északiakban. *Arles* municipalis statumai bizonyítják, hogy ott már 1202 óta szokásban volt a keresetlevél, az irásbeliség és a titkos nyomozás. Nem így Északon, hol az egyházi itélőszékek példája nemcsak utánzásra nem talált, hanem erős ellenállásba ütközött. Itt a per különböző tényei, a tárgyalás, sőt még az itélet is *a biró emlékezetére volt bízva.* Ha pedig idő multán az elhangzott szó felett kétely támadt volna, a per bírái összejöttek, s kölcsönös megbeszélés útján visszaidézték emlékezetükbe mindazt, mi szemeik előtt ment végbe, s ezen *record* volt a döntő. Ez felette tökéletlen állapot volt, mert a bírákat cserbe is hagyhatta emlékező képességük, ha pedig a halál elszólítá őket, a record lehetetlen volt. A recordot még sem iparkodtak eltörölni, csak megkönnyíteni. Beaumanoir említi, hogy 1251-ben határoztatott, hogy mindkét Kuriánál legyen egy *irnok,* ki könyvet vezessen, melyben szorgalmasan be legyenek vezetve «les clains et respons, les pozements, les raisons et dits», szóval a felek perbeli cselekvényei s a per nevezetesebb mozzanatai.

Ez a feljegyzés azonban a régi eljáráson *mit sem változtatott.*

Az irásbeliség behozatalára *első lépés* akkor történt, mikor *a perdöntő bajvíváson alapult régi bizonyítási rendszer helyébe az enquête általi bizonyítás lépett.* Tudvalevő, hogy a parlament recipiálta az enquête-et és Szt. Lajos a királyi területen mindenütt eltörölte a régi bizonyítási módot. Uralomra az írásbeliség akkor jutott, mikor az *ügyek birói megitélését irásba foglalt adatok alapján kezdték meg.* E nagy újítást a párisi *Châtelet a XIV. század* elején kezdette meg. Egy *1302-ben* kelt ordonnance itt az irásbeli eljárást csak 20 livre-nél nagyobb értékű ingatlanok felett engedi meg, de ingóságoknál azon alól is. Ez azt bizonyítja, hogy az irásbeliség az említett évben már be volt hozva, *mert annak már korlátolásáról kellett gondoskodni.*

Mikor pedig a bírói itéletnek magasabb fórum elé felebbezhetősége általánosan elterjedt, akkor már az *irásbeliség nélkülözhetetlenné vált*, mert *szóbeli úton eldöntött pert felebbezni nem lehetett.*

Az irásbeliség tehát, mely *eleinte nem volt kötelező*, hanem az érdekelteknek tetszésétől függött, a XIV. század folyamán *olyan általános uralomra jutott*, hogy az azzal való *visszaélések* miatt panaszt panaszra halmoznak az egykorúak. Így volt ez még a Cháteletnél is, pedig ez volt Franeziaországnak legjobban szervezett mintabírósága.

Nálunk Magyarországon Verbőczy idejéig még a peres eljárás megtartotta *szóbeli jellegét*. Nem mintha nálunk peres iratok használatban nem lettek volna. De az irásbeliség nem abban áll, hogy a per lefolyása közben *semmit* se írjanak, mert még az igazi szóbeliség mellett is történnek irásbeli feljegyzések a szóbeliség elvének minden kára nélkül. Az sem határozó, hogy *milyen sokat* írnak, hanem az a döntő, *mi módon bánnak el az irásbeli feljegyzéssel*. A peres eljárás akkor irásbeli, *ha a bíró egyedül írott akták alapján dönti el a pert*, holott a szóbeliségnél a bíró *egyedül csak az ügy érdemeivel* foglalkozik, nem tulajdonítván döntő fontosságot annak, hogy a felek előadása minő külső alakban, nevezetesen pedig szóval történik-e vagy írásban. Ilyen szempontból bírálva a magyar peres eljárást, azt *szóbelinek* kell mondanunk, habár törvények és okmányok egyaránt hirdetik, hogy eljárásunk nemcsak a perbeli feljegyzéseket kivánta meg, hanem az okmányoknak bizonyító erejét teljes mértékben el is ismerte. De ezen okmányok és írásbeli feljegyzések perbeni jelentőségét számtalan okmány az igazmondás keresetlen egyszerűségével beszéli el: «miután az emberi elmét a feledékenység köde szokta elborítani, nehogy az, mi az időben történik, az idővel el is tünjék, szokás az eseményeket az írás rendjével megerősíteni». Ezen egyszerű szavak mondják el a magyar felfogás lényegét az írásbeliség felől, melyet e felfogás méltányol ugyan, de annak olyan fontosságot nem tulajdonított, hogy annak az ügy érdemét alárendelte volna.

A *titkos eljárás* az egyházi bíráskodás terén merül fel elő–

* 1464: 20.; 1486: 71.; 1492: 78. stb.

ször, s innen vették azt át a világi bíróságok. Az egyház peres eljárása a *XIII-ik századig* a világi bíróságok eljárásától lényegesen nem különbözött. Az idők szelleme és a szokások által megkivánt eljárási mód ugyanaz az egyházi és világi bírák előtt, melyet az alkalmazó bírák különös karaktere csak itt-ott módosított. Az eljárás mindig mindenütt *nyilvános*. A *XIII-ik században* merül fel először a bírói eljárásban egy oly újítás, mi következményeiben alig sejtett erejűvé vált, nevezetesen akkor történik először, hogy a bíró előtt nemcsak *vád (accusatio)*, hanem *feljelentés (denunciatio)* alapján is lehet büntető pert kezdeni. Az egyház serényen kihasználta ez újítást, mely czéljainak kedvezni látszott, s *III. Incze* pápa azt már törvényhozási szentesítéssel is ellátta: *Tribus modis valet crimen opponi denuntiando, excipiendo et accusando.* IX. Gergely pedig e tételt felvette Decretumába.[1] Nagy újítás volt ez, mert a vádemelés régi garantiái, a «patvarkodás» büntetése és más egyebek alapjaikban megrendülve, az inquisitorius eljárásnak tág kapu nyilt.

III. Incze pápa eleinte a papságnak romlott erkölcseit kívánta ez úton javitani. Minden egyházmegyében nyomozó bíróságot alakított, mely előtt papok és szerzetesek kötelesek voltak megjelenni s egyenkint feljelenteni minden gonoszságot, mi csak tudomásukra jutott. (Ekkor merült fel az a kérdés, hogy ha a nyomozásra kirendelt bírák előtt bűntényt jelent fel valaki, járjanak-e el azonnal, vagy tegyék át a feljelentést a püspöki bírósághoz? III. Incze e kérdést úgy döntötte el; ha a bűntény olyan természetű, hogy a pap letételét, vagy hivatala elvesztését vonja maga után, a nyomozó bírák az ügyet tereljék a rendes vádeljárás útjára, ellenkező esetben büntessék maguk a körülmények mérlegelése után. A vádlottak az eljárás ellen hasztalan tiltakoztak, a büntető itéletet a felsőség megerősítette.) *Ez volt a titkos eljárás kezdete.* Hosszas volna nyomon követnünk, mikép hódította meg a tért nyomról-nyomra a titkos eljárás,[2] melyben az eretnekség üldözésének kiváló szerep jutott, de melyet V. Kelemen s XXII. János egyéb esetekre is kiterjesztett, úgy hogy a *XIV. század közepén a vádemelés régi*

[1] Lib. V. Tit. 1. cap. 16.
[2] L. F. Hélie Traité I. 255. s kk. ll.

formái s az eljárás nyilvánossága az egyházi itélőszékek előtt már eltöröltnek mondhatók. Az így adott példát követte a világi bíró elébb a déli vidékeken, s bár a párisi és toulouse-i parlamentek sokáig ellenállottak, de a Châtelet-ba hamar bejutott a reform. *Dumoulin* közli is a formát, melyben a nyomozó bíró a tanútvallomásra hívja fel: «Amice dicas puram veritatem — — — *scias, quod illud quod dices, in perpetuum non relevabitur parti nec allii, quia non fit publicatio testium in curia Francie.*»[1]

Magyarországon a kánoni titkos eljárás *nem volt képes hasonló eredményt idézni elő.* Az «inquisitio» eljutott ugyan a magyar perbe is, de törvények szabályozzák annak tartásmódját, s elejét véve minden visszaélésnek, számára *a legnagyobb nyilvánosságot* követelik a megyei gyűléseken. Az 1351 : 23. tcz. szerint inquisitiót csak a király, nádor, vagy országbíró parancsára lehet tartani, és gyűlésre hivassék a megye vagy vidék nemessége, s tőlük kell megtudni nyilvánosan az igazságot. Az inquisitio ezen módja, mely már Szt László idejében szokásban volt,[2] s melyet, egyebeket nem említve, maga Verbőczy is (P. II. t. 7. s kk.) leír, *lényegesen különbözik a franczia inquisitiótól, s a legnagyobb nyilvánosság mellett történik.*

V.

Egységesség és széttagoltság, tárgyalási és nyomozási rendszer.

A peres eljárásnak czélja, hogy a jogot megvédje s a jogi viszálykodás törvényes rend szerint véget érjen. Védelmezni való jog pedig kettő van, a *sértett fél* joga, melyet helyreállítani, esetleg pedig büntetéssel kell védeni, és *a vádlott vagy alperes joga,* hogy ártatlanul el ne marasztaltassék, vagy ha elmarasztaltatott volna, igazságos mértéken túl ne terheltessék. E két jognak megvédése — a vád és védelem jogáé — minden eljárásnak alaptétele, de e kettő a legkülönbözőbb combinatióba

[1] De modo conficiendi præsons commissariorum.
[2] L. Magyar Alkotmány és Jogtörténelem 331. l.

juthat egymással, mi nagyfontosságú a peres eljárás természetére nézve.[1] Bízható ez a felek szabad működésére, a mint ez eleinte mindenütt uralkodó is volt, de lassankint kifejlődött az ellentétes rendszer is, mely a feleket a bíró hatalmának rendelte alá. Ha pedig a bíró ura a pernek, akkor fel is kell őt jogosítani, hogy mindent előteremtsen, a mit az ügy eldöntésére szükségesnek lát. Így fejlődött ki egymástól eltérő irányban *a tárgyalási vagy vádlási (accusatorius) és a nyomozó (inquisitorius) rendszer.*

A mélyreható különbséget e két rendszer közt itt nem akarom fejtegetni, csak egyszerűen megállapítom, hogy *a franczia felfogás a nyomozó rendszert, a magyar felfogás ellenben a tárgyalási rendszert fogadta el.*

A franczia eljárás a kánonjogiból, ez pedig a római perjogból merített, de a későbbi római jogból. Mert a római legis actiókat méltán mondják «organizált önsegély»-nek, melyben nem a bírónak, hanem a feleknek jut a döntő szerep, az «ordo judiciorum» idejében pedig bár az önsegély külső formái eltüntek, de az eljárás megtartotta tiszta magánjogi jellegét és csak az ordo judiciorum után lép fel a hivatalnok bíró.[2]

A kánoni eljárás a tekintély elvéből indult ki s minden perbeli működést abstract formáknak törekedett teljesen alávetni. Eleinte elfogadta ugyan a tárgyalási rendszert, de utóbb bizalmatlanná lett úgy a tudás, mint a cselekvés szabadsága iránt, formát formára halmozott, melyek szigorúan megszabták, mit tegyen a bíró, mit tegyenek a felek, mert csak így vélte elejét vehetni a káros önkénynek.[3] Az eretnekség *üldözése miatt mégis kénytelen volt a bírónak mindig több és több hatalmat adni, utóbb pedig a per urává tenni őt.*

Az írásbeli eljárás recipiálásával a franczia eljárásba ez is mind bejutott, s a bírói hatalomnak kiáltó visszaéléseit idézte elő,[4] a bíró bármikor megállíthatta a per folyását (remises de

[1] *Carrara.* A bünt. jogt. programmja. II. 305. — *Endemann.* Das deutsche Civilprocessrecht. 343., 567. l.

[2] *Puchta.* Kursus der Institutionen. II. 182. §.

[3] *Endemann* i. m. 348. l. Beweislehre. 7. §.

[4] L. *Tanon.* Revue 1885. 313., 428. l.

cause), s perbeli cselekvényeket egyszerűen semmiseknek jelentvén ki, a pert korábbi és korábbi állapotba visszavetette.

A magyar felfogás távol volt attól, hogy a bírót a per urává tegye, sőt eleinte még a bírói beavatkozástól is idegenkedett,[1] az arany bullában pedig (6. cz.) az inquisitorius eljárás ellen határozott állást foglalt, mikor már a bírói beavatkozást rég elfogadta, s a bíróságok mindenütt működtek. De a tárgyalási elv annyira uralkodó volt, hogy a bíró csak kisegítő ott, hol a felek közt más módon nem lehet viszályt kiegyenlíteni, s ha fellép is a bíró, nem ő dönti el a pert, hanem maguk a felek, illetőleg a fél, ki a bíró által kiszabott feltételt teljesíti.[2] A bíró még büntető ügyekben sem köteles mindig eljárni. Az 1486 : 48. és 55. tczikkek csak lopás, latorság, emberölés, gyujtogatás, pénz-, okirat- és pecséthamisítás esetén kötelezi a bírót az eljárásra, de még akkor se nyúlhat erőszakhoz, ha a bűntetteseket a község maga akarja előállítani. A feleknek a per felett való szabad rendelkezési jogát a magyar felfogás teljes mértékben elismeri. A felek «compositio» útján még hűtlenség esetén is végit vethetik a további eljárásnak, a bírónak a törvényben mondott körülmények közt ellenállhatnak,[3] s ha a per a bíró itéletével már el is döntetett volna, a felek peregyességgel azt még mindig megdönthetik.[4] A bíró a perben a legnagyobb objectivitással, mint a felek küzdelmének passiv szemlélője jár el. Azért az általa kiadott iratokban óvakodik a «felperes», «panaszos», «vádlott» féle kifejezésektől is, hanem csak megnevezi a felet, utána tévén N. «proposuit eo modo», mert a míg az itélet meghozva nincs, nem lehet tudni, bűnös-e a vádlott vagy sem. (1486 : 46.)

A magyar eljárás tehát e tekintetben is élesen különbözik a franczia eljárástól.

De különbözik az eljárás *egysége* által is.

A magyar peres eljárás szóbeli természetéből következik, hogy a bíró mindkét peres felet meghívja a tárgyalásra, s habár-

[1] Jogtörténelmem 283. l.
[2] Jogtörténelmem 321., 324. ll.
[3] 1486 : 46, 48., 67.
[4] Károlyi Okmánytár. I. 96. l. Zichy Okm. III. 397.

mindkét fél egyik a másik után külön-külön nyilatkozik is, a bíró ezen külön irányú működést mégis mint egy egységes perfolyamatot veszi figyelembe, s mint ilyent dönti el. Ezt bizonyítják a feles számmal reánk maradt itélőlevelek, melyekben a felek külön cselekvényei egységes egészbe egybefoglalva, egységesen kerülnek elbírálás alá.

A franczia eljárás éttől különbözik. Itt az eljárásnak egyik nevezetes cselekvénye az *appointement* (appunctamentum), melyet *Tanon* [1] így definiál: «az appointement előleges bírói határozat, mely által a bíró napot tűz ki a feleknek, hogy olyan valami cselekményt vigyenek végbe, mely a per megitéléséhez szükséges». Ezen appointement a perfolyás egységességét tönkre tette, mikor a kitűzött terminusokon mindig csak egy-egy fél működött, a másik pedig a maga részéről ismét terminust nyer, hogy a saját ellenműködését teljesítse. A perbeli cselekvények ezen szétválasztása teljessé lett az írásbeli eljárásnál, s az kölcsönösen váltakozó egymásutáni kihallgatássá vált. A franczia bíró egyre-másra adta a terminusokat. Mihelyt a felperes keresetét előadta, alperes már négyféle halasztást is vehetett igénybe: 1. le jour d'avis; 2. le jour d'absence; 3. le jour de vue; 4. le délai de garant. Ezután jöttek a kifogások, melyre a bíró írásbeli végzéssel utasította a feleket, s azok megtétele után a bíró újra napot tűz ki végzésének kihirdetésére. Aztán jött a litis contestatio végzése: «aller avant sur les vérités», és így tovább. Ezen appointement-ok által a perfolyás egyes, magában álló, külön cselekményekre szakadt, maga a perfolyás pedig a külön cselekvények conglomeratumává lett, melyben minden egyes cselekvény külön-külön megitélés alá kerül.

A mi magyar eljárásunk szintén ismeri a halasztást és a terminusokat, sőt közbeszóló végzéseket is hoz a bíró.[2] De míg egyrészről e halasztások és terminusok törvényesen szabályoztatnak,[3] s a halasztást a királytól kellett kérni,[4] addig másrészről, igaz, hogy még a legegységesebb perfolyás is bizonyos tekin-

[1] L'ordre du procès Chap. II. Sect. I. 1.
[2] Zichy Okm. I. 348. Formulae sol Styli 27., 44.
[3] 1464: 5.; 1486: 3.; 1492: 40.; 1500: 2., 9. stb.
[4] 1492: 71.

tetben összetetté válhat, de mégis megtartja egységes jellegét, ha a bíró a peres ügyet, mint ezt a magyar bíró tevé, a maga egységében tekinti és itéli. A magyar bírói itélőlevelekben anynyira kitünik az egységes megitélés, hogy azokban még a perben előfordult bírói meghagyások, jelentések is nem ritkán egész terjedelmükben szóról szóra felvétettek, hogy az egységes megitélés annál alaposabb lehessen.

VI.

A per nevezetesebb mozzanatai.

Ha a per lefolyását úgy figyeljük meg, a mint a perbeli cselekvények egymás után következnek, a per három szakra osztható:

a) az *előkészítő* cselekvények, melyek az eljárást bevezetik, s a perbehivottnak alkalmat adnak arra, hogy magától a pert elhárítsa. Kezdődik az idézéssel és tart a litis contestatióig;

b) a *tulajdonképeni küzdelem*, vagyis a peres ügy sarkalatos kérdéseinek bizonyítás és ellenbizonyítás által való megállapítása. Tart a perbebocsátkozástól az ügynek érdemleges itélet által való eldöntéseig.

c) Az eljárás esetleges hibáinak orvoslása vagy a birói itéletnek *végrehajtása.*

Ha pedig nem a cselekvények időrendbeli lefolyását, hanem az eljárás *lényegét* tekintjük, akkor minden perfolyásban *négy lényeges mozzanatot különböztethetünk meg:* a *vádemelés,* a *bizonyítás,* a *védelem* és *az itélet* mozzanatait.

Miután a magyar és a franczia peres eljárás cselekvényeinek egymásutánja nem felel meg egymásnak, nehogy az eltérő részletek megtéveszszenek, a pert *lényeges mozzanataiban* kivánom összehasonlítani, mert nézetem szerint itt kell kitűnni a két eljárás rokontermészetének, vagy eltérő mivoltának.

A vádemelés. A franczia és a magyar peres eljárásban a vádemelés jogát illetőleg rokon nézetekkel találkozunk. Mindkettő e jogot természetes alapokra fekteti, s megadja a sértettnek, vagy a sértett hozzátartozóinak. Nálunk uraért még a szolga

is helyt állhatott.[1] Azonkivül mindkét eljárás ismeri a büntényeknek hivatalból való üldözését, s közérdekű viszonyoknak felderítését. De a hivatali eljárás már igen különbözően fejlődött ki a két nemzetnél.

Nálunk a hivatalból való eljárás első nyomai Szent László és Könyves Kálmán idejébe nyulnak vissza és a lopás büntényének üldözésére irányulnak.[2] A birói hatalommal biró királyi kiküldött mindenkit kötelez, hogy a tolvajokat feljelentse. Az arany bulla ez inquisitiót a velejárt visszaélések miatt el akarta törülni (6. cz.), de nem szünt az meg, csak alakot változtatott. A nádor és a király kiküldött birái várföldek visszavétele, bitorlott királyi jogok és jövedelmek helyreállítása, és rendi hovatartozást illető vitás kérdésekben nyomoznak, de utóbb hatalmaskodás, gyilkosság és országháborítás eseteiben is. A XIV. században ingadozik a szokás a tekintetben, mily esetekben tartozik a biró hivatalból eljárni, míg végre az 1486 : 48. és 55. czikk opás, latorság, emberölés, gyújtogatás, pénz-, okirat- és pecséthamisítás eseteit határozza meg olyan közbüntettekül, melyekben a biró köteles eljárni s a tetteseket elfogni, ha biztosítva nincs, hogy azok a nélkül is a biró elé fognak állíttatni.

A magyar eljárás *ennél tovább nem ment*, a franczia felfogás azonban eljutott a *denuntiatióig* és a *közvádlóság intézményeig*. Itt a szabad vádemelés jogát a XIII. században megtámadta a denuntiátio s végre is a denuntiátio utján való vádemelés teljes győzelemre jutott, s kiszorította a szabad vádemelést, a régi idők e nemes intézményét. Ott, a hol a titkos eljárás behozataláról szóltunk, láttuk, hogy ez ujítás az egyházi biróságoknál merült fel először, de a világi biróságokban gyors követőkre talált. A szabad vádemelés rendszere, mely a közszabadságnak egy része, nehezen volt a feudalis eszmékkel összeegyeztethető. E rendszer előföltétele: az öntudatra jutott közérdek, (mely mindenkinek saját érdeke is) állam, haza, közélet mind hiányoztak a hűbéri társadalomban. Mikép élhetett volna meg a szabad vámemelés rendszere a vazallitás, szolgaság, a hűbérurak függetlensége, s a társadalmat atomjaira felosztó individualitás.

[1] Zichy. Okmt. I. 116.
[2] L. Jogtörténelmem. 332. l.

mellett.* A magyar társadalomnak ettől különböző szervezkedése a *denuntiatiónak nem engedett tért.*

A XIII. század közepe óta kezdenek Francziaországban működni azon «*procurator*» nevű egyének, kik feleknek a perben való képviseletét magukra vállalták. Ilyen procuratorokat a hűbérurak is tartottak, hogy ezek megbizóiknak *jövedelmeit és érdekeit védjék,* a hol arra szükség van. 1267-ben már *a királynak* is van ilyen procuratora, s ha a bailli vagy sénéchal nem voltak elegendők, a királyt illető birságokat és egyéb jövedelmeket adott esetekben a csonkulástól megóvni a procuratorok voltak hivatva, kiket szép Fülöp hivatali esküre kötelezett, s megtiltotta, *hogy idegen ügyeket elássanak.* A XIV-ik század elején a procuratorok állását északon a király beszüntette, de *1355 óta* a procuratorság nemcsak ujra Francziaország egész területén életbe lép, hanem hivatali *működésük is szabatosan körüliratik.* Ezen szabályok értelmében a procurator tartozik üldözni a királyi ordonnance-okban büntetendőknek jelzett cselekvényeket még akkor is, ha a sértett fél annak üldözését nem kivánná; tartozik azonban más bünesetek megtorlásáról is gondoskodni, s az általa megindított per költségeit akkor se tartozik viselni, ha az tényálladék hiányában szükölködőnek bizonyulna. Világos, hogy *azon tiszt, kit ilyen hatáskör illet meg, már nem magán megbizottja a királynak, hanem valóságos közhivatalnok. Igy lett a király procuratora közhatósággá.*

Magyarországon Szent István II. könyvének XII. fejezetében találkozunk egy «defensor christianitatis» nevű királyi hatósági személylyel, kinek hivatása mindazokat, kik a püspök *lelki halatmának* makacsul ellenszegülnének, erőhatalommal is megtörni. De ezen defensor és a franczia procuratorok közt nagy a különbség, s még ez, távolról a procuratorokra emlékeztető hatóság se fordul elő többé jogforrásainkban ezen egyetlen helyen kívül. A későbbi magyar jog nem ismerte ez intézményt, mely épúgy mint a titkos feljelentés, az absolut hatalom talaján nőtt fel.

A bizonyítás a panasztevőnek azon kötelessége, hogy a jogsértés miatt emelt vádját be is bizonyítsa a biró előtt. Volt idő, midőn a bizonyítást nem tartották szükségesnek. Az igazság-

* Hélie. I. Nr. 212.

szolgáltatás ugyanis a magán boszuállásból fejlődött ki, s e fejlődés századokon át tartott.* A hatóság hosszú időn át a magán boszuállást helyettesíti, s magát egészen a sértett gondolatvilágába éli bele. Ez az oka, hogy mihelyt valaki ellen valami ok miatt a boszuállás megindul (utóbb a hatóság előtt ellene vádat emelnek), ez természetszerűleg vonja maga után, hogy az ilyen magáról a rá váró félelmes bajokat elhárítani igyekszik. *Ez az eredete azon hosszú időn át élt felfogásnak, hogy a vádló nem köteles vádját bizonyítani, hanem a vádlott köteles magát «tisztázni.»* Ilyen «tisztázás» történhetett «purgatio vulgaris» és «purgatio canonica» módjára. Igy volt ez nálunk is, Francziaországban is, mert mindkét népnél ugyanazon ható okok működtek, s az eredmény is ugyanegy. Változás csak akkor áll be, ha az *előidéző körülmények* változnak, s ez korábban történt Francziaországban, mint Magyarországon. Első volt a kánoni jog, mely helyreállította azon nagy elvet: *«actore nihil probante reus absolvitur»*, mert a római jog befolyása alatt hamarabb érett kánoni jogban a biró már valóságos itélő — jogot megállapító és kimondó — büntető hatóság volt, mikor még a fejletlen műveltségű világi társadalom birái csak békéltetők, és boszúközvetítők voltak. Az elv pedig azon mértékben nyert a világi eljárásban is alkalmazást, a milyen mértékben gyökeret vert az a nézet, mely a biróban közhatalmat látott, melynek rendeltetése *igazságot szolgáltatni,* győzelemre pedig akkor jutott, mikor az ily értelemben vett birói működés törvényes szervezetet nyer.

Magyarországon — mint láttuk — a birói működésnek közhatalmi jellege *soha nem ment veszendőbe* mint Francziaországban, hol azt a hűbéri korszakban egészen magán és személyes jogositvány gyanánt gyakorolták. De Francziaországban a királyság hamar erőhöz jutott, s itt nem részletezhető okoknál fogva már a XIII. században mint az *állami hatalom képviselője* a jogrendszer fejlesztésére és az igazságszolgáltatásra döntő befolyást gyakorolt akkor, mikor Magyarországon az állam eszméje az utolsó Árpádok és az Anjouk alatt gyengébben élt, mint valaha. Ebből következett, hogy a bizonyitás kötelezettsége is Francziaországban *korábban* hatolt be a peres

* L. Jogtörténelmem 88—90. §§-at.

eljárásba, mint hazánkban. Ott a királyi biráskodás gyors és hatalmas arányokban fejlődve már a XIII. században elhódította az igazságszolgáltatást a hűbéri biráskodás elől. Vádlott «*tisztázásának*» főeszközét, a *perdöntő bajvívást* a parlament már 1257-ben használaton kívül helyezte, Szent Lajos 1260-iki ordonnance-ának első czikke pedig azt alakilag is eltörölte. A bizonyítás főeszköze ezentul az *enquête*, mely már azon az alapon áll, *hogy az, ki vádat emel, vádját bizonyítani* is tartozik.

Magyarországon ellenben *nem a biró döntötte el a pert*, *hanem a felek*. A biró csak azt állapítja meg, milyen cselekvényeket kell valamelyik félnek véghez vinni, hogy a biró őt, mint pernyertest a maga hatalmával támogassa. Ez az oka, hogy a magyar per «bizonyitó eszközei» is nem mindig bizonyítékok, hanem alperes, vagy vádlott «tisztázza» magát azok által. Ez az oka, hogy, habár az ordaliák nálunk már a XIII-ik században megszűnnek, de a perdöntő bajvívás még Verbőczy idejében is megvolt, mikor azt Francziaországban már régen megszüntették, s csak az 1492 : 37. t.-cz. törölte el azokat. A «tisztázás» tehát, mely felperest teszi a per urává, s a bizonyítást neki elengedi, egészen a XV. század végeig élt a magyar perjogban, bár mindig inkább elhaló életet. De az új felfogás korán tűnik fel nálunk is, mindig nagyobb erővel ostromolva a régit. Az «actore nihil probante, reus, si etiam nihil probasset, absolvitur», elve már a XII. században sem volt nálunk ismeretlen, természetesen a kánoni jog által terjesztve [1] s felperes bizonyítási kötelezettsége még az u. n. «makacsság» esetén is,[2] úgyszintén a birói szemle, okmánybizonyítás, tanubizonyítás [3] mind azt hirdetik, hogy a «tisztázás» principiuma már az Árpádok alatt erős támadásnak volt kitéve a bizonyítás principiuma részéről, legnagyobb erővel a bizonyítás elve mégis *az inquisitio* intézménye által hatott, mely mint már láttuk, a XIII. században, tehát Károly Róbert előtt létezett a magyar perjogban, de nagyobb fejlettségre a XIV. század végétől kezdve jutott.[4] Ilyen inquisitió csak Károly

[1] Fejér Cod. Dip. II. 173.

[2] Jogtörténelmem. 316.

[3] U. o. 318.

[4] L. erre nézve *Hajnik Imre:* A perdöntő és az előzetes tanubizonyítás a középkori magyar perjogban. Akad. Értekezések. VI. XII. sz.

Róbert idejétől kezdve[1] használatos *alperes érdekében is* (communis inquisitio). Elébb *csak felperesnek* szolgált az, a felperes kérte azt az ügy rendes birájától, egy azon ügyben többször is, hogy ezáltal keresetének alapját már előzetesen megvesse. Itt már a bizonyítás elve uralkodik, nem a tisztázásé. De a tisztázás módjai: eskütársak, tisztító eskü, bajvívás az egész középkoron át éltek magyar jogéletünkben.[2]

Francziaországban tovább mentek. Ott az enquête — inquisitio — az eljárásnak *rendes* formája lett, mely a tisztázást kiszorította, sőt hovatovább oda fejlődött, hova azt a magyar peres eljárás már nem követte. A parlament, s példájára a bailliage birái is új szokást honosítottak meg, midőn a tanuk megidézése nélkül egyszerűen csak vallomásaik felolvasása alapján hoztak itéletet, mi csakhamar az «*aprise*» néven nevezett eljárási módra vezetett, mely az enquête-től abban különbözött, hogy az enquête-ben annak formaságai megtartása mellett *a vádlott is jelen volt*, kifogásolhatta a tanukat, állíthatott mentő tanukat stb., de az *aprise*-nél a biró a *vádlott belevonása nélkül egyoldalulag és hivatalból járt el és hozott itéletet*. Majd még tovább mennek, s a biró a felek bevonása nélkül, *titkosan nyomoz*, a vádlás helyét elfoglalja a *denuntiatio*, a fél megteszi panaszát, vagy denuntiátióját, s aztán minden egyebet a biróra bíz, ki ily módon a pernek urává lesz. Mikor pedig a titkos eljárás mellett a bizonyítékok hiányosságát a biró nagyon érezte, mert a tényeket szabatosan megállapítani lehetetlennek mutatkozott, a biró e bizonytalanság elől menekvést a vádlottól kicsikart vallomásban keresett, úgy kezdődött meg a *kinzó vallatás*, melytől a mi magyar rendszerünk tiszta maradt.

A védelem joga abban áll, hogy a vádlott nem itélhető el a panaszos egyoldalu kivánsága, vagy a biró önkénye szerint, hanem biztosítva van azon joga, hogy az igazságszolgáltató hatalom előtt váddal támadtatván meg, annak ellenállhasson s a támadást meghiusíthassa.

A védelem jogát a franczia büntető eljárás az által vélte

[1] Legrégibb adatot erre Hajnik 1335-ből talált.

[2] Minderre nézve l. Hajnik i. m. *Pesty Frigyes:* Perdöntő bajvívások története Magyarországon.

biztosítani, hogy alapelvül fogadta el, miszerint kiki csak vele *egyenlő állapotuaktól* (pair) nyerhet itéletet, hűbéres saját hűbéres társaitól, városi polgár csak polgároktól stb. De ismerte ezenkívül még a perben álló fél «*garant*»-jait is, kik vádlott ártatlanságát bizonyították, a perben vele esküdtek és mindenkép segítették. A «*contremand*» jogánál fogva alperes három ízben követelhetett halasztást, hogy adandó feleletét megfontolja. Az «*exoine*» feljogosította, hogy akadályoztatása esetén ne jelenjék meg az idéző biró előtt. Ismerte továbbá a franczia eljárás az *exceptiókat*, a patvarhitet, az appellatiót.

Ezek közül a pair-biráskodás a hűbéri biráskodással együtt veszett el, a felebbvitel pedig nem volt egyéb mint a biráskodást megtagadó biró elleni panasz. Mikor pedig a peres eljárásba az irásbeliség behozatott, vádlott védelme nem annyira törvényileg elismert módokon, mint inkább az ügyvédek fondorkodásán és az ellenfélnek kijátszásán vagy kifárasztásán nyugodott. De még ez is meg volt nehezítve a titkos eljárás által, a *tortura* behozatala pedig a *védelmi jognak leghatározottabb tagadása volt.*

A magyar felfogásban a védelem joga *sokkal inkább érvényre jut, mint a francziában.* A mi birói szervezetünk, a békebirák intézménye, a «compositio» peregyesség kiterjedtsége már magában is nevezetes előnyöket biztosítottak a védelemnek, az eskütársak, persegítők, a fidejussor,[1] a perbeni képviselet, mely nálunk sokkal természetesebb és tágabb keretekben volt megengedve,[2] mind a védelem jogának teljes elismerése mellett vallanak. Legnevezetesebb azonban az arany bulla 2. czikkében kifejezésre jutott azon elv, mely a nemesi szabadság sarkalatos tétele gyanánt ismeretes, mely szerint *a nemest elfogni és megrontani, mielőtt megidézve és a törvény rendje szerint elmarasztalva lett volna, még a királynak sem áll jogában.* Ezen, értékében alig túlbecsülhető jogi elv uralkodhatik egész peres eljárásunkon. Ujabb kifejezésre jutott az 1486 : 46. t.-czikkben Verbőczy Hármas könyvében. (I. 9.) Ebből erednek az 1464. törvényben szabályozott *prorogatiók*, az 1498 : 27. által elismert

[1] Büntetőjogi kezesség l. Jogtörténelmem 277., 289. Anjou-kori Okm. I. 588., 590.

[2] Jogtörténelmem. 315.

«salvus conductus», az *ügyvéd visszahívás, benntiltás, repulsio, az ellenállás*, a büntetés elől való *bujdosás* (1486 : 47. 56.) stb. Ezek mind fennen bizonyítják, hogy a magyar felfogás a védelem jogát sokkal nagyobb mérvben ismerte el, mint a franczia.

Az itélet a jogi viszálkodásnak eldöntése a biró által azon bizonyosság alapján, melyet magának a megitélendő ügy igazsága felől szerzett. Az igazság a tényekben van, s a birónak tiszte azt felismerni. Természetes, hogy a felismerés függ a bizonyitásnak azon részétől, melyet egy népnek peres eljárása elfogad, átalában pedig azon több-kevesebb hatalomtól, melyet a perjog a per folyása fölött a birónak megenged. E tekintetekben pedig magyar és franczia felfogás közt nagy a különbség.

A franczia biró ura volt a pernek. Ha az informatio után a feleket kikérdezte, a vallomásokat ismét felolvasta, a szembesítést megtette, a tényeket enquête utján megállapitotta, a felek előterjesztését meghallgatta, a torturát is alkalmazta, végül sorra kerül az *itélet*. Ekkor kezdődött még csak a legnehezebb munka. Szigoruan megvizsgálni minden periratot, annak jellemét, értékét, összefoglalni a bizonyítékokat, a gyanujeleket, és terhelő körülményeket, számszerűleg formulázni mennyiségüket, minőségüket, egybevetni alperes védekezését, s miután mindez a legnagyobb rigorozitással megtörtént, alkalmazni a szabályokat, melyeket a törvény parancsol.

A magyar birónak más volt a helyzete. Távol attól, hogy ura lett volna a pernek, működése még mindig megtartotta azon őseredeti jellemző vonásait, hogy a perben álló felek maguk jogosultak egyedül a köztük fenforgó ügy felett intézkedni, a biró pedig csak nagyobb tekintélyű békéltető, ki a maga hatalmával csak segíti az ügy eldöntését, s a per állapota szerint kitűzi azon feltételt, (perdöntő bizonyítás) melyet egyik vagy másik fél teljesítsen, hogy a biró a maga hatalmát az illető javára mérlegbe vesse.

Ez az oka, hogy jogi műnyelvünk a «judicare» kifejezés alatt nem értette a vitás jognak birói tekintélylyel való megállapítását, vagyis a jognak kimondását, hanem a birói határozatokat átalában, tehát a közbeszóló végzést is. (Fejér Cod. X. V. 349.) A «res judicata» is a magyar jogban úgy értendő, hogy peregyezségnek még a birói itélet után is helye van (Károlyi Okmánytár

I. 96., Zichy Okm. III. 394.), a magyar biró makacsság alapján csak birságot róhat ki, de itéletet nem mondhat. A magyar biró itélőlevelei nem is annyira jogi fejtegetések, mint inkább történeti elbeszélései a per lefolyásának, a felhozott bizonyítékoknak, s végül a biró intézkedésének, melylyel kitűzi és megállapítja a per eldöntésének módját, nem ritkán magukra a felekre bízva, hogy e módok közül válaszszanak (Zichy Okm. I. 610.), a végrehajtás pedig nem történik szükségkép az itélőbiró előtt, hanem királyi és káptalani emberek előtt, tehát bizalmi férfiak jelenlétében. Ez ok miatt nem ritkaság a feltételes itélet (pl. Anjoukori okmánytár I. 32.), mely még csak a jövőben bekövetkező események beálltától teszi függővé a per eldöntését, sőt lehetséges az itéletnek visszavonása is. (U. o. 325.)

VII.

Eredmények.

Tanulmányom folyamán a franczia és magyar peres eljárás történelmének megfelelő korszakait iparkodtam egymással szembeállítani, s azon eredményhez jutottam, hogy a két peres eljárás közt rokon és ellentétes vonások léteznek. A rokonság alapja a két nemzet kulturájának és életviszonyainak viszonylagos hasonlóságán kívül közvetlenül abban leli magyarázatát, hogy a kánonjogban létezett *egy közös forrás,* honnan mindkét nemzetnek jogalkotó geniusza, habár különbözőkép is, merített. *E rokonság azonban távolról sem mondható olyan erősnek és határozottnak, mint a milyen erősek és határozottak azon ellentétek, melyek a két jogi rendszert létföltételeiben úgy, mint fejlődése irányzatában egymástól elválasztják.*

Források, birói szervezet, a peres eljárás alapelvei, az eljárásnak lényeges elemei és nevezetesebb mozzanatai közt a franczia és magyar peres eljárásban oly nagy és éles különbségekkel, sőt ellentétekkel találkozunk, hogy e tanulmány végső eredménye gyanánt azon következtetésre kell jutnunk, hogy Verbőczynek azon helye, melyet határozottan ő maga se állít, mintha régi magyar perjogunk franczia földről Károly Róbert

idejében «hozatott» volna be, *s a XIII. és XIV. században franczia földön honos jogrendszer hazai jogunk fejlődésére befolyást gyakorolt volna, a történeti adatokból be nem bizonyítható, sőt azokkal ellenkezik.*

Tanulmányom tehát *negativ* eredményre vezetett, de a kutatások negativ eredménye sem értéktelen a tudományra nézve, mert a tévedések elkerülésére és kiküszöbölésére vezet.

Ohajtanám, hogy az én tévedéseim is avatottabbak által helyreigazítást nyerjenek.

Dr. Márkus Dezső:

T. teljes-ülés!

Nagyon természetes, hogy abban a néhány perczben, a mely az ülés hátralevő részében még rendelkezésemre áll, a tudós előadó úr annyira értékes, adatokban oly gazdag előadásának minden egyes részletére ki nem térhetek és különösen így, úgy szólván extemporizálva, az ő eredményeinek megczáfolására bizonyítékokat itt fel nem hozhatok. Csak néhány részletére nagybecsű előadásának akarok kitérni, s talán ezen részletek nem fogják olyan nagy bizonyossággal elénk állítani azt a negativ eredményt, a melyre a t. előadó úr adatai alapján jut.

Általánosságban azt vagyok bátor megjegyezni, hogy én sokkal jobban szerettem volna, hogy ha ő Werbőczynek szóállítását inkább olyan irányban iparkodott volna kutatni, vajjon ban forgó igaz-e? És megmondom, hogy miért. Ha a t. előadó úrnak sikerült volna bebizonyítani, hogy igenis, a magyar perjog eredete, ha nem is minden egyes részleteiben, — hiszen ez természetes, hogy nem lehet, — de nagyjában, a franczia perjoggal közös forrásra vezethető vissza, ezzel bebizonyította volna azt, hogy a magyar nemzet már a királyság legelső századaiban is iparkodott contactusban lenni az európai cultur-nemzetekkel, intézményeikből pedig elsajátítani mindazt, a mit Magyarország érdekében hasznosnak és szükségesnek vélt, a magot pedig, a melyet így külföldről ültetett át a hazai földbe, a mi viszonyainkhoz képest fejlesztette ki. Úgy emlékszem, Eötvös mondotta egyszer, Szalay feletti emlékbeszédében, hogy ne keressük mi mindig csak azt, hogy hol mutathatunk fel önállóságot a magyar jogfejlődésben, hanem ellenkezőleg, kutassuk a legnagyobb gonddal mindazokat a szálakat, a melyek bennünket akár a jelenben, akár a multban összekötnek a cultur-államokkal,

mert nagyon természetes, hogy inkább érdem, mint gáncs, annak az igazolása, hogy mi mindenkor ezekkel a cultur-államokkal egy ösvényen haladtunk.

Werbőczy állítása a franczia perjognak behozataláról, támogatást nyer abban, a mindnyájunk által ismert adatban, hogy már III. Béla király korában a franczia peres eljárást kezdték nálunk meghonosítani. Ez az adat Magyarországon minden iskolai kézikönyvben feltalálható és éppenséggel nem valószínütlen, hogy a t. előadó úr által felemlített párisi egyetem befolyása, különösen abban a korban, mielőtt Nagy Lajos felállította a pécsi főiskolát, tehát a 14-ik század első felében, az onnan haza kerülő magyar ifjak útján, nálunk is érezhetővé vált az által, hogy ezek a franczia peres eljárás egyes részleteit iparkodtak meghonosítani. De épen azon adatok, melyeket az előadó úr felemlített, s a melyek nézete szerint Werbőczy állítása ellen szólanak, azoknak a francziákkal való hasonlósága, a mit élesen el kell választanunk az azonosságtól — mert hiszen nagyon természetes, hogy az eredetileg közös forrásból merített eljárás, a századok folyamán a hazai viszonyoknak megfelelően átalakult — épen az ellenkezőt igazolják. Így csak azokat említem fel, a melyek hirtelen eszembe jutnak, a milyen pl. a sénéchal intézménye. Ez nem magyar intézmény. Franczia intézménynek állította a t. előadó úr, és mégis mint magyar intézménynyel is találkozunk vele, noha létezéséről a mi forrásaink nagyon keveset beszélnek, és fejlődéséről nagyon keveset tudunk, de Mátyás 1486. évi decretumának 68. czikkelyében meg van örökitve, hogy a magnus senechallus az ország nagy birái között foglal helyet. A ludasság fogalma a középkori franczia oys («tu seras oys») hasonmása. Az egész hűbéri intézmény, melyet az előadó úr szintén úgy vázolt, mint a mely egészen eltérően fejlődött Magyarországon és Francziaországban, közelebbi vizsgálatnál igen sok hasonlóságot fog felmutatni. Igaz, hogy a hűbériség oly alakban, mint Európa többi államában, nem létezett Magyarországon, de mégis inkább csak külsőségekben volt meg a nagy különbség. Az a földesuri hatóság, mely hazánkban e század negyvenes évekig létezett, a droit de seigneur jogával csaknem teljesen azonos. Az a jogszolgáltatás, a melyet az előadó úr említett, nem létezett Magyar-

országon, de azért a sportulák, a birónak járó díjak, mint az előadó úr nagyon jól tudja, számtalan törvényünkben meg vannak állapítva.

Az ordonnanceok oly alakban, mint említeni tetszett, nem léteztek Magyarországon, formalis királyi rendeletekről keveset tudunk, de én azt hiszem, hogy a királyi biráskodásnak azon szervezete, a melyet az aranybulla megállapított, hogy kötelessége a királynak, évenként Székesfejérvárott birói széket tartani; a királynak birói parancsai, a melyek, igaz, sok visszaélésnek voltak szülőokai és törvényeink által nem egyszer tiltattak el; azok a törvények, melyek később a nádorra ruházták ezt a királyi jogot, okvetlenül bizonyos jogászi jogot eredményeztek, olyan joggyakorlatot, a mely irányadó volt az ügyek intézésére nézve ép úgy, mint Francziaországban, annál inkább, mert a népbirák intézménye nem létezett Magyarországon. Legalább én törvényeink azon intézkedéseit, a melyek a biróságok szervezetéről rendelkeznek, népbiráskodásnak abban az értelemben, mint itten méltóztatott kifejteni, nem tekinthetem. Hiszen Mátyástól kezdve egész a legújabb korig, folytonosan találkozunk törvényekkel, melyek megállapítják a nyolczados törvényszékek biráit, előirják, hogy minden egyes törvényszéknek kik legyenek a birái, a törvény jelöli meg az illető birói székek tagjait, meg van mondva az is, hogy mely törvényszékeknek legyenek ülnökei a püspökök, mely zászlós urak hol és mikor legyenek ülnökök — hogy lehet ez a biráskodást, a mely a királyi hatalomból ered és azt később egy kiváltságolt osztályra ruházza, népbiráskodásnak mondani? A megyei törvényszék sem volt népies biráskodás, mert egy kiváltságos osztály érdekeinek védelmére alakult, kiváltságos tagokból. A választott biró, az népies biráskodást gyakorolt — azt concedálom. A földesuri hatóság sem volt népies biráskodás, az az ország legnagyobb részére octroyált biróság, a mely a nép feletti biráskodás ugyan, de semmikép sem értelmezhető népbiróságnak.

Azok a különbségek, a melyeket a t. előadó úr, mint a magyar és franczia régi peres eljárás között létezőket, előttünk felsorolt s a melyek valóban rendkívül érdekesek és bizonyára sokunkra nézve új adatokat tartalmaznak, talán mégsem olyan élesen elválasztók, mint jelezni tetszett. Így nem áll az, hogy Werbőczy

korában nálunk a perdöntő párbajvívás divott. Werbőczy maga mondja, hogy Mátyás törölte el azt s hogy ezt megerősítette Ulászló is 1492-ben; azután kifejti, hogy többé semmi néven nevezendő helyük nincsen a perjogban ezeknek a rég eltörölt intézményeknek. Az sem áll, hogy az accusatorius pernek rendszere egészen ismeretlen lett volna nálunk Werbőczy idejében. Igaz, hogy királyi ügyész oly alakban, mint a procureur royal Francziaországban kifejlődött, nálunk nem létezett. De az sem áll, hogy felperes, accusator, vagy hasonló kifejezések a magyar perjogban nem voltak ismeretesek. Hiszen Werbőczy ott, a hol a perről, a birói szervezetről beszél, igen részletesen kiterjeszkedik ezekre a kérdésekre, t. i. előbeszédében (13. cz.), a hol elmondja, hogy: minden dologban pedig, a mely birói megitélés alá kerül, ezek a személyek kivántattak meg: biró, felperes és alperes. Nem nyilvánvaló dolgokban pedig a tanuk is szükségesek. A felperes = actor tehát, mintegy accusator = vádló, azért, mivel perbe «ad causam» idéz stb. stb. (4., 5. §§.) A 14. czimben, a melyben a jó biró tisztéről és hivatasáról szól, Werbőczy ismét nem azt állítja, a mit az előadó úr mond, hogy a magyar biró feltétlenül kötve volt a felek bizonyítékaihoz, hogy a felek akkor is vezették volna a pert oly értelemben, hogy tőlük függött, hogy mi legyen a birói itélet tartalma. Igenis kötelesek voltak a szabályok által előirt bizonyítékokkal élni a felek. Ezek elő voltak irva s a birónak módjában volt nyomozni ennek az igazságát s Werbőczy igen élesen különböztet az itélethozatal tekintetében, vajjon a lelkiismeret szempontjából hogyan itélhet a biró s miképen köteles értelmezni a felek által felhozott bizonyítékokat és a birói szemlét, ezt a két bizonyítási eszközt, a melyre Werbőczy olyan nagy súlyt helyez. Bárha az a szigorú irásbeliség nem is volt meg nálunk, mint Francziaországban a kánoni per alapján, de azért tudjuk jól, hogy Magyarországon is a perek tulnyomó nagy része irásbeliséggel folyt le. Nem áll a t. előadó úrnak azon állítása sem, hogy már csak azért is irásbelinek kellett lennie a franczia peres eljárásnak, mert hiszen akkor nem lehetett volna felebbvinni a pert, hiszen a szóbeli pert lehet ismételni a felebbviteli hatóság előtt. Különben is a magyar peres eljárás ismerte a fellebbvitel intézményét, és itt is Werbőczyre hivatkozom, a ki a harmadik rész 1–4.

czimében, a királyi curiához történő felebbezés rendszerét ismerteti. Az alsó biróságok nem voltak nálunk annyira függetlenek, hogy minden biró a maga hatáskörében végleg döntött volna úgy, hogy a bár átruházott királyi hatalomhoz, mint a birói hatalom kútforrásához ne lett volna módjában fordulnia akárkinek, a kit a biróságok határozatai sértettek. Az a fokozatos felebbvitel, a melyet a franczia eljárásban fel tetszett említeni, meg volt tehát a magyar peres eljárásban is. Persze, ha azt keressük, hogy tökéletesen azonos-e ezen eljárás, minden egyes részletei teljesen fedik-e egymást, akkor sohasem fogunk közös eredetre találni, mert közös eredet és különböző fejlődés nem zárják ki egymást, bár lehetetlen most hirtelenében ennek összes bizonyítékait felsorolnom.

De miért kételkedjünk Werbőczynek éppen ezen állításában, midőn egyéb adatait nemzeti jogunk alapvető forrásainak szoktuk tekinteni? Én azt hiszem, hogy ebben a kérdésben éppen úgy lehet hitelt adni Werbőczynek, a kit talán chauvinistának is lehet mondani, mint a II. rész 6-ik czimének elején elmondott azon állításának, hogy minden magyar jog sajátképen a kánonjogból és a római jogból fejlődött ki.

Különben még csak egyre bátorkodom szives figyelmüket felhívni. A Werbőczy Hármaskönyvében foglalt jogelvek eredetéről igen beható tanulmányokat és kutatásokat végzett Dell'Adami Rezső: «Régi magyar magánjogunk és a codificátió» czímű tanulmányában, a melyet 20 esztendővel kezdett közölni a Magyar Thémisben és a melyet későbben, tiz esztendei megszakítás után, itt folytatott a Magyar Jogászegyletben több előadáson keresztül. Ő pontról-pontra birálja Werbőczy minden egyes tételét, és ezek a birálatok a magyar jogtudománynak valóban nagybecsű, bár fájdalom, nagyon kevéssé méltatott kincseit képezik, különösen pedig ama bizonyítékai, a melyekkel kimutatja Werbőczy egyes jogtételeinek az eredetét és a hol — s különösen erre hivom fel az előadó úr figyelmét — a franczia hűbériségnek, sőt még a coutume de Beauvoisis gyűjteménynek a magyar viszonyokkal való közeli rokonságát is igen szépen, nagy alapossággal és sok szellemmel sikerült neki bebizonyítani.

Ismétlem: nem kell szégyelnünk egy pillanatra sem,

hogy Magyarország, a mely igenis érintkezett a külföld cultur-államaival, nemcsak egyes királyok házassága révén, hanem az Anjouk korában és a keresztes háborúk ideje alatt, különösen Francziaországgal, a mi kezdetleges viszonyaink közepette, a franczia pert átültette hazánkba. Mert az irásbeliség, a mely akkor divott, úgy hozzá szoktatott bennünket a rendhez, hogy fixirozhattuk a mi ügyleteinket és itéleteinket, és ezáltal is az embereket ösztökéltük egy bizonyos műveltségnek, különösen az irás és olvasásnak elsajátítására, a melyben nagyon szüköl-ködtünk. Épen ezek a példák mutatják, a magyar nép erejének dicsőségére, hogy a lehető leggyorsabban iparkodott elsajátítani minden cultur-intézményt, és ha elődeink nem egy sajátságos magyar perjogot akartak megteremteni, hanem merítettek a közös forrásból, a melyből merített minden más cultur-állam, akkor nem vétünk a magyar nemzeti génius ellen sem, ha ezt készséggel elismerjük, hanem inkább igen nagy dicsérő okiratot állítunk ki a multnak.

Ezen ötletszerű megjegyzéseim épenséggel nem merítik ki azon esetleges ellenvetéseket, a melyeket az előadó úr felfogásával szemben felhozhatnék és a melyekre talán másutt és máskor lesz még alkalmam visszatérni. De abban a véleményemben bizonyára mindannyian osztoznak, hogy azok a rendkivül érdekes adatok, a melyekkel a t. előadó úr megismertetett, a melyek beható és nálunk ritka lelkiismeretességre vallanak, a legnagyobb köszönetünket és elismerésünket érdemlik ki. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Dr. Kosutány Ignácz:

T. teljes-ülés!

A tanulmányomra tett megjegyzéseket köszönettel fogadom annyival is inkább, mert én ez irányban sok mindenfélét tanultam a most hallott megjegyzésekből. A magam részéről csupán csak azt kivánom megjegyezni, hogy én nem tüztem ki magam elé semmiféle különös czélt, midőn tanulmányomba belekezdtem. Én minden præoccupatiótól menten, a nemzeti geniuszra való teljes figyelem nélkül fogtam tanulmányomhoz, úgy, hogy előre magam sem tudtam, hogy hová fogok tulajdonképen kijutni. Hogy Magyarország a körülötte levő népek kulturájával az érintkezést fentartotta, azt én jól tudom, valamint azt is, hogy a jövőben is utalva van ezen viszony kultiválására s hogy ez a mi kulturánkra csak üdvösen hathat be. Tanulmányaim mégis oďa vezettek, hogy itt e rokonságot kétségbe kellett vonnom. Nagyon kérem ezt a dolgot elválasztani a magyar géniusz kérdésétől, mert hogyha ebbe bele vágunk, akkor lehet, hogy egészen más eredményre jutunk, mint a melyre én tisztán az analizis és inductiv rendszer szerint jutottam.

Hogy a magyar és franczia jogrendszer között volt hasonlóság, azt én magam is állítom, a hasonlóság pedig a közös forrásban, a canon-jogban van. A különbségeket szintén kiemeltem s itt már ezeket nem láthattam olyan enyhén, mint az előttem szólott igen t. biró úr. A mi a birói hivatalok és szervezet közti különbséget illeti, állításomat most is fentartom, továbbá, hogy a franczia prévôt, sénechal és bailli és a magyar országos nagybirák, nádor, országbiró, tárnokmester között úgy az eljárás, mint azok államjogi állása tekintetében lényeges és igen nagy különbség volt. A mi a magyar földesúri hatóságnak a hűbér úrhoz való hasonlóságát illeti, ezt elismerem. A hasonlóság ott van, hogy mindakettő közös alapból, a közgazdasági viszonyok-

ból s a középkori akkori földbirtok viszonyaiból indult ki, miután nálunk a megélhetésnek ugyanazok voltak a feltételei, mint Francziaországban, a földet nálunk is munkás kézzel művelték. Azonban a t. biró úr azon állítását, mintha a magyar földesúri hatóság és a hűbériség között nem volna különbség, nem ismerem el.

Dr. Márkus Dezső: Nem felfelé, hanem lefelé a jobbágygyal szemben!

Dr. Kosutány Ignácz: Én éppen kifejtettem, hogy a franczia hűbérúri igazságszolgáltatásnak alapja: a seigneurség, nálunk az úri hatóságnak az alapja: a földbirtok. Az a seigneurség, a mely pénzt veretett, a maga területén katonaságot szedett, maga felett se birót, se felsőbb hatalmat el nem ismert, a mi földesúri hatóságunktól nagyban különböző hatóság volt. A mi a hűbérúri hatalomnak lefelé menő irányát illeti, a mint megjegyezte előbb az igen t. biró úr, itt is hivatkoztam arra a hűbérjogi forrásra, a mely azt mondja, hogy a hűbérúr és a hűbéres közötti viszonyt az Úristenen kivül más meg nem birálja. A jobbágy teljesen alá van rendelve a hűbérúr önkényének személye, vagyona és hozzátartozói tekintetében. Nálunk ez nem volt így, mert a földesuri hatóság által hozott itéletek elől felebbezni lehetett s Árpádkori, de Anjoukori okmányok is nagy számmal őriztek meg ilyen emlékeket, a hol felebbezés történt a nádorhoz, a királyhoz s nem ritkaság, hogy a király a földesúrral szemben a jobbágy népnek ad igazat, vagy a hol a király egyenesen privilegizál ilyen jobbágynépet a földesúr nem valami nagy örömére. Azt állította továbbá a t. biró úr, hogy nálunk a nádor, országbiró stb. nem volt népbiróság. Én kénytelen vagyok itt is fentartani állításomat, igenis népbiróság volt az, de az igen t. biró úr ennek a szónak «nép» egészen modern szempontból itéli meg az értelmét, mig én az akkori szempontból, azalatt az úgynevezett populus Werbőczyanust veszem s ebből a szempontból valóságos népbiróság volt az. A nádor nem járhatott el soha, habár királyi kiküldöttként járta is be az országot, a szolgabirák bevonása nélkül, sőt törvény is van [1290 : 5], mely határozottan kimondja, hogy az olyan itélet, melyet a nádor a megyei biróság hozzájárulása nélkül hozna, semmis legyen. A nádori itélőszékben ezenkivül vannak ad hoc behivott birótársak a

nemesség köréből, a kik a nádor által hozzájuk intézett kérdésekre, épen így, mint ma a jury, megadják a feleletet. Arra is van példa, hogy a nádor tisztán csak a birói szék összeállításában müködik, és miután a birói szék előtt a panaszos, a vádlott a maga bizonyítékait és ellenbizonyítékait felhozta volna, — azt mondja az okmány — ekkor az egybegyültek fölkelvén és kimenvén, majd egymás között tanácskozván, megérintvén a szent keresztet [jurati et ceteri nobiles ... de sede nostra consurgendo, extra eundo, ac demum ad nos redeundo, habita prius deliberatione, tacto vivificæ crucis signo hanc retulerunt veritatem.] stb. így mondták meg az igazságot. Mintha csak maga előtt látna az ember egy modern esküdtszéket. Én tehát egy olyan biróságot, a hol a birói tisztet a populus, a nemesség tagjai viselték, ezek hoztak itéletet, — népbiróságnak tartom, — különös ellentétben azzal a hivatalnok biróval, a melyet én, mint Francziaország egyik különösségét — kiemeltem. A népbiróságot tehát nem úgy értem, mintha ott a jobbágynépnek, vagy a nem jogosított néposztálynak szava lett volna, hanem én «nép» alatt értem a politikai nemzetet, a Werbőczy populusát és ebből a szempontból a mi biróságaink valóban népbiróságok voltak. *(Helyeslés.)*

Hogy az igazságszolgáltatás nálunk sem volt ingyenes, én magam kivatkoztam arra, hogy igenis a magyar birónak tisztességes jövedelmei voltak, ott vannak a birságok, az elkobzott javak stb. Igen ám, csakhogy e között s a franczia biró jövedelmei között nagy a különbség, mert a magyar biró jövedelmét a törvény állapította meg, nem önkényesen kicsikart jövedelmek voltak azok, továbbá egész sora van a magyar törvényeknek, melyek megállapítják a birói felelősséget, s a mely nemcsak vagyonjogi tekintetben, de szabadság tekintetében is igen szigorúan értelmeztetik, sőt a birónak egész haláláig terjed. Nagy különbség ez mégis, a mely végső eredményben oda vezet, hogy a magyar biró közhatalmi alapokon, mint az államhatalom részese gyakorolja a maga jogát, mig a másik hatalma magánjogi alapokon épül fel.

Hogy a bajvivás egész Werbőczy koráig tartott, ebben mind a ketten megegyezünk, — én is azt mondtam, a t. biró úr is azt mondta, — valamint abban is, hogy a biró nem csupán passiv

szemlélője volt a pernek, hanem active bele is avatkozott. Ide vonatkozólag czitálta a t. biró úr Werbőczy III. könyvét, olvasott fel műkifejezéseket. Különböztessük itt meg a Werbőczy előtti jogot a Werbőczy utáni jogtól. Werbőczy azt állítja, hogy ez az eljárás Róbert Károly idejében hozatott be hozzánk Francziaországból. Én itt kutattam, nem azt, hogy Werbőczy idejében milyen volt a jog, hanem hogy milyen volt a Werbőczy előtti jog. Ebben a jogban igaz, hogy előfordul nagy néha ez a kifejezés: actor meg incattus, de sokkal gyakoribbak az esetek, a hol a biró nem mondja ezeket, hanem egyszerüen, hogy megjelent előttünk pl. Miklós, Jánosnak fia et proposuit isto modo. Ex adversa parte megjelent ez és ez et proposuit stb. A biró csaknem kerülni látszik, hogy az alperes és felperes-féle kifejezésekbe belemenjen. Ezt én különben csak annak illustrálására kivántam felhozni, hogy a magyar per a védelemnek szélesebb teret nyitott, mint a franczia, a hol ha valaki ellen vád adatott be, az már præjudicium volt ránézve, hogy el is fog itéltetni.

Hogy vajjon miben találjuk fel a két jogi rendszer hasonlóságát, abban-e, hogy tökéletesen fedik egymást, vagy csak hasonlók, na e tekintetben felszólaló úrral teljesen egyet értek. Hogy teljesen fedjék egymást, lehetetlen is, mert ilyen két jogrendszert nem is ismerek, — a vizsgálat tárgyát mindig csak a hasonlóság képezheti. Irányadók a vizsgálatnál, — nem a lényegtelen momentumok, tanok, hanem a per természete, fontos momentumai: irásbeliség, a védelem helyzete etc., ebben keresem én a hasonlóságot, vagy ellentéteket — jogrendszer között. Ezt én ki is fejtettem. Hogy nem tudtam több hasonlóságot felfedezni, annak oka nem vagyok, ha találtam volna, objective ép úgy kiemeltem volna, mint a különbségeket s itt ismétlem a nemzeti genius kérdését, a sovinizmust belejátszani a dologba semmi esetre sem szabad engednünk, mert akkor egészen más eredményre fogunk jutni, mint az objectiv elfogulatlan vizsgálódásnak útján. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Dr. Vécsey Tamás, elnök:

Tisztelt teljes-ülés!

Az idő ugyan nagyon előrehaladt, de alig vettük észre, oly érdekes volt a tárgyalás. Annak daczára, hogy előhaladt az idő, méltóztassék megengedni nekem, hogy csak nagyon röviden néhány észrevételt tegyek. *(Halljuk! Halljuk!)*

A magyar nemzet mindig útjában volt a nagy európai eszmeáramlatoknak, bejöttek az eszmék s intézmények mihozzánk és fogékony talajra találtak, — némelyek talán későn jöttek, de elérkeztek s hazafias büszkeséggel olvashatjuk ki a hazai történelemből, hogy a mely intézmény ideérkezett Magyarországba s itt termő talajra talált, az nálunk egy bizonyos acclimatizátión ment keresztül. Még magát a calvinismust sem veszem ki. Ezt *magyar* vallássá tudtuk tenni. Hazánk Szent István alatt Németországgal jött érintkezésbe. Hermonim Contractusa — a mint tetszik tudni — azt mondja a német császárról «Hungaros petentes lege Bajuarica donavit». Ez az állítás szószerint nem igaz, de az bizonyos azokból az emlékekből, a melyek az Árpád-korból fenmaradtak, hogy a Karoling-jognak volt valami hatása, névszerint oly irányban, a mint azt a kereszténység megszilárdítása, a monarchia fentartása s a peres eljárás szabályozása kivánta. Erre látszik czélozni Szent István, midőn állítja, hogy Augustust és Nagy Károlyt tartá szemei előtt: «modernos et antiquos imitantes, augustos». Karolingi elvre vall az, hogy a biró a peres eljárásnál, (vita, később causa) inkább csak a külső rendét tartja fenn, ordáliákhoz menekülnek a felek, mert a biró közvetlenül nem dönt a jogi kérdések felett.

Az Anjouházi királyok alatt a német befolyás helyett az olasz-franczia szellemi mozgalmak érintik hazánkat. Az olasz-franczia szellemet akkor a normannok inspirálták. A karolingi

felfogást a norman váltá fel Francziaország északi részein, honnan a norman hóditásokkal áthatott Angliába érinté Hispániát, eljutott déli Olaszországba, jelesül Nápolyba és Szicziliába, sőt a keresztes hadak átvitték a szentföldre is (jeruzsálemi assiziák).

A norman jog érintkezett a római és kánonjoggal, de túlnyomóan franczia formákkal s műszavakkal él.

Ennek a jognak eszméit hozta hazánkba Róbert Károly és művelt kisérete Nápolytól és Szicziliából. De a mit áthozott, azt a hűbériségből kiemelte s átformálta Róbert Károly a *közhatalom* érdekében.

Úgy vélem, hogy Werbőczy Hk. II. 6. szavai «processus ex Galliarum finibus in hoc regnum inductas fuisse perhibetur» a fentebbi értelemben fogadható el. A norman jogból terjedt szét az inquisitio (kutató vallatás vagy tudakolás) intézménye, mely nem tarthatta meg a forróviz és tüzesvas próbákat, hanem követelte az *anyagi* bizonyítást. Emelte az okiratok bizonyító erejét. (Hiteles helyek és pecsétek). Terjeszté az irásbeliséget. Mandata iudiciaria (a normanjogi breve) adatnak ki. A bajvivás, melyet Mátyás már csak az udvari katonai biróság előtt enged meg, franczia formát vett fel. A per megszünik merő tárgyalási elven alapuló vita (rixa, duellum) lenní és kezd az igazságnak birói kiszolgáltatása lenni. Ezért a biró itéletlevelet ad ki, mely a nyert jogot is kétségtelenné teszi. A perről jegyzőkönyv iratik, mely az idézéstől kezdve mindent megörökit.

Werbőczy a fentebbiekre s Károly, Nagy Lajos és Zsigmond egyéb újításaira gondolhatott, midőn a Galliából kiindult processualis intézményekre czéloz, melyre Hajnik tett engem figyelmetessé, kinek ez iránybani kutatásai sajtó alá készülnek.

Hogy nekünk alkalmunk nyilt hazánk jogtörténetének büszkeségére a Hármaskönyvre ilyen érdekes visszapillantást vetnünk, az a t. előadó úr nagy érdeme. — Teljesen magamévá teszem az elismerést, a mit Márkus t. tagtársunk a felolvasó úr munkálatának értékére nézve mondott. De az ő kritikai megjegyzéseit is nagy érdeklődéssel hallgattuk. Remélem, hogy a t. teljes-üles szellemében beszélek, midőn kifejezem köszönetünket az előadó úrnak s szerencsét kivánok a további kutatásokhoz. — *(Éljenzés és taps.)*

A Magyar Jogászegylet alapszabályai.

1. §. A Magyar Jogászegylet czélja a jogtudomány müvelése és a hazai jogélet fejlesztése.

Székhelye Budapest.

2. §. Czélja elérésére szolgálnak különösen:

1. előadások és vitatkozások;

2. a jogirodalom, az igazságszolgáltatás és a jogi törvényhozás fontosabb mozzanatainak kritikai vagy ismertető méltatása;

3. pályadijak kitüzése tudományos és az igazságügyi törvényhozás körébe vágó munkálatokra;

4. évkönyv és időszaki közlöny kiadása;

5. jogtudományi könyvkiadó vállalat létesítése.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes, alapitó és levelező tagok a jogi szakemberek közül a teljes-ülésen választatnak bármelyik tagnak indokolás nélküli inditványára, vita nélkül, titkos szavazás utján.

A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

5. §. Tiszteletbeli tagokká választathatnak, a kik a jogtudomány, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, vagy az egylet érdekei körül különös érdemeket szereztek.

A tiszteletbeli tagok választása a közgyülésen az igazgató-választmány inditványa folytán, vita nélkül, titkos szavazás utján történik.

6. §. A rendes, alapitó, levelező és tiszteletbeli tagokat egyenlő jogok illetik.

7. §. A rendes tagok évi tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

A tiszteletbeli tagok mint ilyenek tagsági dijat nem fizetnek.

8. §. Az egylet igazgató-választmányát képezik: az elnök, három alelnök, négy titkár, könyvtárnok, pénztárnok, ügyész és 36 választmányi tag.

A közgyülés hat választmányi tag állását betöltetlenül hagyhatja.

9. §. Az igazgató-választmány vezeti az egylet összes ügyeit és végrehajtja a hozott határozatokat.

Az igazgató-választmány határozatképességéhez szükséges, hogy az elnök vagy az alelnök s az elnöklőn kivül még négy igazgató-választmányi tag jelen legyen.

10. §. Az egyletet kifelé az elnök képviseli.

11. §. Az egylet lehetőleg hetenkint egyszer teljes-ülést tart.

A nyári hónapokban teljes-ülések rendszerint nem tartatnak.

12. §. A tárgyalásokra bármely tag vendéget vezethet be.

13. §. A rendes közgyülés évenkint egyszer tartatik.

Az igazgató-választmány határozata, vagy tiz tag kivánsága fol-tán rendkivüli közgyülés hivandó össze.

14. §. A közgyülés tárgyai:

1. az igazgató-választmány évi jelentése;
2. a számvizsgálók jelentése a lefolyt egyleti év számadásairól és az egylet vagyonáról;
3. három számvizsgáló választása a legközelebbi rendes közgyülés elé terjesztendő számadások megvizsgálása végett;
4. a legközelebbi év költségvetésének megállapitása;
5. az igazgató-választmány választása;
6. a tagsági dij megállapitása;
7. a tiszteletbeli tagok választása;
8. az alapszabályok módositása;
9. az egylet feloszlatása és az egylet vagyona feletti rendelkezés;
10. az egyletet érdeklő egyéb inditványok tárgyalása.

15. §. A rendes közgyülés elé hozandó minden önálló inditvány legalább 8 nappal a közgyülés előtt benyujtandó az elnöknek.

16. §. Az egylet minden üléséről jegyzőkönyv vétetik fel.

A jegyzőkönyvet az elnök és a jegyzőkönyvvezető irják alá. A közgyülés jegyzőkönyvét a jelenvoltak közül az elnök által e czélra felkért két tag hitelesiti.

17. §. A közgyülés, valamint minden egyéb ülés határozatai is viszonylagos szótöbbséggel hozatnak; az elnök rendszerint nem szavaz. Ha a szavazatok egyenlően oszlanak meg, az elnök szavazata dönt.

A választások a jelenlevők absolut többsége folytán válnak érvényesekké.

18. §. Az alapszabályok módositása, az egylet feloszlatása és a vagyon hovaforditása iránt csak oly közgyülés határozhat, melyen a tagoknak legalább fele jelen van; határozat hozatalához a jelenlevőknek legalább két harmad többsége kivántatik.

Ha az alapszabályok módositása, az egylet feloszlatása és a vagyon hovaforditása czéljából összehivott közgyülésen a tagok nem jelennek meg határozatképes számban, ujabb közgyülés tartandó, mely tekintet nélkül a jelenlevők számára, kétharmad szótöbbségével határoz.

Ezen közgyülés feltétlen határozatképessége a meghivókban kiteendő.

19. §. A közgyülés mindazon határozatait, melyek az alapszabályok megváltoztatását, az egylet feloszlását s ez esetben vagyonának hováforditását czélozzák, foganatositás előtt a m. kir. belügyministerhez kell felterjeszteni.

20. §. Ha az egylet az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

A mely egyleti tag valamelyik füzetet nem kapta meg, szíveskedjék reklamálni Pfeiffer Ferdinand könyvkereskedésében (Kossuth Lajos utcza).

